

Les dones del comerç ultramarí. Riu de la Plata, 1776-1810*

per Marcela Aguirrezabala

RESUM:

L'article tracta de la participació femenina en els arriscats negocis de la mar entre finals del segle XVIII i començaments del XIX en l'àrea del Riu de la Plata. Amb això es pretén contribuir a millorar el coneixement de la dinàmica del comerç colonial i, sobretot, posar en relleu com algunes dones casades i vídues s'involucraren en la pràctica mercantil. En aquest treball exposarem les pautes de comportament i les estratègies implementades per aquestes dones, així com també algunes de les circumstàncies sota les quals van haver d'actuar. A partir de la informació obtinguda sobre algunes desenes d'aquestes comerciants, aquest article planteja un tema ignorat fins ara per la historiografia, tant pels qui s'ocupen del comerç en general, com pels qui treballen sobre el d'aquesta àrea i període.

PARAULES CLAU:

Dones, comerç, virregnat del Riu de la Plata, segle XVIII, gènere.

ABSTRACT:

The article deals with women's participation in the risky business of sea trade in the late eighteenth and the early nineteenth century in the River Plate area. The aim is to improve our understanding of the workings of colonial trade and, especially, to highlight the involvement of some married women and widows in this line of business. The paper reveals the behaviour patterns followed and the strategies implemented by these women, as well as some of the circumstances under which they operated. Based on information regarding a few dozens of such female traders, this article tackles an issue so far ignored by historians, both those who study trade in general and those who work on this particular area and period.

KEY WORDS:

Women, trade, Viceroyalty of the Río de la Plata, eighteenth century, gender.

Aquest estudi explora les pautes de comportament i de participació de les dones dels sectors mitjans i alts de la societat del Riu de la Plata¹ en l'activitat

* El meu agraïment a Àngels Solà del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona; sense les seues atentes lectures, els seus suggeriments i el seu treball, no haguera sigut possible realitzar d'aquest article.

1. En aquesta investigació ens referim a les dones dels sectors «mitjans i alts» que eren filles de comerciants majoristes s'hi havien casat o n'eren vídues ubicats a l'esglaó més alt de la

mercantil transatlàntica durant l'etapa que transcorre entre la creació del virregnat del Riu de la Plata i l'inici del procés independentista.

La determinació mínima del nombre de dones involucrades en el comerç oceànic és el resultat de la construcció d'un índex onomàstic que requeri la consulta de fonts documental inèdites, provinents de diversos arxius americans i espanyols.² Hem d'assenyalar, a més a més, la utilització de fonts impreses, com ara l'*Almanack Mercantil o Guía de comerciantes para el año 1803*³ i altres obres de referència, que aporten informació documental de gran importància per a la reconstrucció de les xarxes familiars a ambdues riberes del Plata.⁴ La identificació i la filiació de les dones vinculades a una activitat portuària en una

societat *porteña*, al mateix nivell que els militars, els religiosos o els administratius d'alt rang. També incloem en aquest concepte les dones vinculades al grup identificat per Socolow com a «els altres comerciants», els quals, tot i ser comerciants a l'engròs i al detall, s'equiparaven socialment i econòmicament als artesans, als xicotets propietaris i al baix clericat. S. SOLOW, *Los mercaderes del Buenos Aires virreinal: familia y comercio*, Buenos Aires, De la Flor, 1991, 52-75. La caracterització de la «societat *porteña*» és extensiva a la societat de Montevideo, al grup de comerciants que, com sosté Bentancur, assoliren un relatiu poder econòmic i estengueren la seua acció al terreny polític assumint col·lectivament un rol de xicoteta elit dirigent. A. BENTANCUR, *El puerto colonial de Montevideo*, tom I, *Guerras y apertura comercial: tres lustros de crecimiento económico 1791-1806*, Montevideo, Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación, 1997, 15.

2. La documentació emprada prové dels arxius nacionals argentins i d'alguns estrangers: Archivo General de Indias de Sevilla (AGI), Archivo General de la Nación Argentina a Buenos Aires (AGNA) i Archivo General de la Nación de Uruguay, a Montevideo (AGNU). Així mateix, s'ha consultat material de l'Archivo General de Simancas (AGS) que es troba digitalitzat a l'AGI, que ha sigut insubstituïble per conèixer les dones que participaren en el comerç ultramarí. La sistematització de les dades que va registrar l'activitat portuària entre els anys 1776 i 1810 es pot veure als quadres 1, 2 i 3, i també als gràfics 1 i 2. Ambdós són d'elaboració pròpia amb la documentació obtinguda durant cinc anys d'investigació als esmentats arxius espanyols i americans.

3. *Almanak Mercantil o Guía de Comerciantes para el año 1803*, Madrid, Imprenta de la calle Capellanes, 1802, 432-439.

4. Ens referim a dues col·leccions de caràcter genealògic que han estudiat les famílies *porteñas* i uruguaianes, aportant informació familiar molt valuosa sobre alguna de les negociants. Una n'és la d'H. Fernández de Burzaco, que reconstrueix un padró d'habitants de Buenos Aires a partir de documentació de l'Archivo de la Curia Eclesiàstica de Buenos Aires i de publicacions de l'Instituto Argentino de Ciencias Genealógicas i també les del Centro de Estudios Genealógicos de Buenos Aires sobre el passat del Riu de la Plata. Vegeu *Aportes biogenealógicos para un padrón de los habitantes del Río de la Plata*, Buenos Aires, Talleres R. J. Pellegrini e Hijo Impresiones, vol. I (1986), vol. II (1987), vol. III (1988), vol. IV (1989), vol. V (1990) i vol. VI (1991). L'altra és l'extraordinària i minuciosa obra compilada per J. A. Apolant sobre les famílies fundadores de Montevideo i sobre els que formaren famílies durant les cinc primeres dècades posteriors a la fundació de la ciutat el 24 de desembre 1726, en quatre voluminosos toms que inclouen un resum del *Padrón Millán*, del *Padrón Romero*, del *Libro Primero de Matrimonios de la Catedral de Montevideo*, el *Censo de 1769* i el *Padrón Aldecoa de 1772/1773*, que enriqueixen aquest monumental treball que ha sigut de gran utilitat en la nostra investigació. Vegeu *Génesis de la familia uruguaya*, 2a edició ampliada, toms I a IV, Montevideo, 1975, 1-2175.

societat patriarcal com la del Riu de la Plata constitueix una tasca enormement difícil, igual que ocorre en l'àmbit historiogràfic d'altres països.⁵ En aquest sentit, els censos i padrons de població foren de gran utilitat, però només com una ferramenta orientativa i més bé complementària, ateses les deficiències i llacunes en el registre de les ocupacions femenines.⁶

Des del punt de vista geogràfic, l'estudi se centra en l'àrea del Riu de la Plata, és a dir, la zona compresa pels ports de Montevideo, Maldonado i Colonia del Sacramento, a la costa septentrional, i els d'Ensenada del Barragán, Riachuelo i Buenos Aires, a la meridional. Atès que la ciutat *porteña* era la capital i la seu administrativa del virregnat, mentre que Montevideo era el port més apte per a l'arribada d'embarcacions de gran calat, l'activitat mercantil es desenvolupava entre aquestes dues ciutats.⁷

L'expansió d'aquesta plaça comercial sobre l'Atlàntic s'havia postergat durant anys per motiu de consideracions polítiques, ideològiques i estratègiques de la Corona hispana i, en particular, per l'estructura mercantil imposada pel monopoli sevillà i gadità, amb forts interessos a la llunyana Lima. Tanmateix, cap a la fi del segle XVIII, els Borbons consideraren la importància gravitacional del litoral austral i en aquest context disposaren les mesures polítiques, econòmiques i financeres amb la intenció tant de reformar i defensar l'Estat, com de controlar els recursos colonials.⁸ En funció d'açò, el 1776 es creà el Virregnat del Riu de la Plata, i només dos anys més tard s'integrà la regió *rioplatense* en el sistema de Comerç Lliure que ja s'havia iniciat el 1765 a les illes Barlovento.⁹ En aquell

5. El mateix problema fou esmentat en comptabilitzar la quantitat de dones actives en el comerç gadità del segle XVIII. P. FERNÁNDEZ PÉREZ, «Mujeres y burguesía en el Cádiz del siglo XVIII», L. M. ENCISO (ed.), *La burguesía española en la Edad Moderna*, Valladolid, Fundación Duques de Soria-Universidad de Valladolid, 1996, 282-297.

6. Els censos de població consultats són els de la ciutat i rodalies de Buenos Aires (1778) i Montevideo (1780), i els padrons complementaris de la ciutat de Buenos Aires (1806, 1807, 1809 i 1810). *Documentos para la Historia Argentina*, Buenos Aires, Facultad de Filosofía y Letras, Peuser, 1920-1955, tom X, *Padrones de la ciudad y campaña de Buenos Aires (1726-1810)*; tom XI, *Territorio y Población. Padrón de la Ciudad de Buenos Aires (1778)*; i tom XII, *Territorio y Población. Padrón de la campaña de Buenos Aires, 1 (1778)*; i *Padrones complementarios de la ciudad de Buenos Aires (1806, 1807, 1809 y 1810)*; *Censo de la ciudad y campaña de Montevideo (1780)*, Buenos Aires, Compañía Sud-Americana de Billetes de Banco, 1919.

7. A tall d'il·lustració, pel que fa al significat del concepte *àrea rioplatense*, em remet a Bentancur qui sosté que la dinàmica mercantil durant aquesta etapa prengué la capital virregnal com a referència, afegint que: «El trasbordo a Buenos Aires fue trámite obligado para la mayor parte de los desembarcos montevidianos, fueran estos esclavos o mercancías [...]. En los últimos días de pertenencia conjunta a la corona española, aún los negocios de consignatarios montevidianos se cumplían allí». L'autor afirma que hi hagué una matineria vinculació de la comunitat de Montevideo amb la ciutat de Buenos Aires. BENTANCUR, *El puerto colonial de Montevideo...*, 31.

8. J. LYNCH, *La España del siglo XVIII*, Barcelona, Crítica, 1999, 225.

9. H. SILVA, *El comercio entre España y el Río de la Plata (1778-1810)*, Madrid, Estudios de Historia Económica 26, Banco de España, Servicio de Estudios, 1993, 13.

moment, el desenvolupament comercial colonial —fins i tot quan el període d'anàlisi estigué marcat per la successió de conflictes europeus que involucraren la Península i repercutiren en les seues possessions ultramarines— afavorí al grup vinculat, des de temps enrere, al comerç. Dins d'aquest sector dinàmic i de gran mobilitat socioeconòmica que constituïen els comerciants majoristes,¹⁰ s'hi trobaven tant hòmens com dones, en alguns casos de manera ocasional i, en d'altres, de manera permanent. En aquest context, el propòsit és estudiar el paper econòmic que tingueren les dones que participaren de la pràctica mercantil a la colònia, segons les condicions i les oportunitats que van estimular o retraure la seua inserció en l'activitat. Això, en un àmbit on l'exportació i importació de fruits i d'efectes s'ha considerat activitat exclusiva dels hòmens, explica l'interès a desvetllar el significat que tingué la presència i ingerència femenina en l'economia local/regional i internacional.¹¹

Consideracions historiogràfiques i postulats conceptuals

La història de les dones a l'Amèrica colonial començà a desenvolupar-se als anys 80 del segle passat, centrada, sobretot, en quatre grans temes: la vida quotidiana, l'honor femení i les pautes matrimonials, la situació de les oprimides i marginades i el món de les que optaren per la vida conventual.¹² Els últims anys

10. J. L. MORENO, *Historia de la familia en el Río de la Plata*, Buenos Aires, Sudamericana, 2004, 53; SOCOLOW, *Los mercaderes del Buenos Aires...*, 23-48.

11. El plantejament d'aquest treball coincideix amb el que A. Franchin ha fet del mercat local de San Juan, una ciutat on la circulació de mercaderies revestia singular importància i on els majors volums d'exportació eren manejats pels hòmens. A. FRANCHÍN, «Mujeres y vida material en San Juan del setecientos», C. LÓPEZ (dir.), *Mujeres rescatadas del olvido*, San Juan, Universidad de San Juan, 2001, 20. San Juan fou un dels onze corregiments del Regne de Xile que, posteriorment, s'incorporà al virregnat del Riu de la Plata.

12. Dues publicacions signades per Asunción Lavrin divulgaren aquesta línia d'investigació en la història d'Hispanoamèrica. A. LAVRIN (comp.), *Las mujeres latinoamericanas. Perspectivas históricas*, Mèxic, FCE, 1985, i «La mujer en la sociedad Hispanoamericana», L. BETHELL (ed.), *América Latina Colonial. Población, Sociedad y Cultura*, Barcelona, Crítica, 1990 (publicada originàriament per Cambridge University Press, 1985). La producció argentina sobre la història de les dones —que, els darrers anys ha crescut significativament— se centra fonamentalment en l'últim quart del segle XIX o les primeres dècades del XX, probablement pel fet que hi fou quan es consolidaren les estructures polítiques, econòmiques i institucionals del territori. S. PITA, «Estudios de la mujer y estudios de género en la Argentina. Un balance pendiente», H. GARRIDO i M. BRAVO (coord.), *Temas de Mujeres. Perspectivas de Género*, Tucumán, Centro de Estudios Históricos Interdisciplinarios sobre las Mujeres (C.E.H.I.M.), Universidad Nacional de Tucumán, 1998, 702-709. Altres treballs: S. SOCOLOW, «Marriage, birth and inheritance: The merchants of eighteenth century Buenos Aires», *Hispanic American Historical Review* 60-3, 1980, 387-406; S. SOCOLOW, «Acceptable partners: marriage choice in colonial Argentina, 1778-1810», A. LAVRIN (ed.), *Sexuality and Marriage in Colonial Latin America*, Lincoln, University of Nebraska Press, 1989, 209-252.

hi ha hagut un creixent interès entorn les dones de l'elit, però el seu paper econòmic no ha sigut particularment tractat; molts d'aquests treballs se centren en el seu protagonisme com a transmissores de riquesa en contraure matrimoni,¹³ però la presència femenina en el món mercantil i productiu ha sigut molt poc estudiada, circumscrivint-se, en alguns casos, a les vídues.¹⁴

Per al cas del Riu de la Plata la producció acadèmica sobre la participació econòmica de les dones s'ha ocupat del que succeïa a les capes menys afavorides de la societat. Pel que fa a la situació dels sectors més acomodats de la població del Riu de la Plata, ens remetem al text de Susan Socolow, malgrat que l'autora només dedicà un capítol a les dones en el seu llibre sobre els comerciants de Buenos Aires. En dit text, per bé que assenyala algunes excepcions, afirma que, tot i que les esposes podien administrar els negocis dels seus marits, convertien la seua posició en un títol honorari ja que «*a las mujeres les faltaba suficiente conocimiento de la vida en general y de los negocios en particular como para tener éxito*».¹⁵ No obstant això, la mateixa autora, en un treball posterior on fa una síntesi de la història de les dones de l'Amèrica Llatina colonial, presenta una imatge més positiva en valorar el paper de les dones dels comerciants.¹⁶

Entre els articles més propers al nostre tema d'investigació en destaquen tres. D'una banda, l'estudi de Christiana Borchart sobre la dona *quiteña*, que es refe-

13. Ens remetem a l'exhaustiu llistat d'obres que sobre les elits llatinoamericanes féu Frédérique Langue, fa ja alguns anys. F. LANGUE, «Las élites en América colonial (siglos XVI-XIX). Recopilación bibliográfica», *Anuario de Estudios Americanos* LIV (I), 1997, 199-227. Són posteriors els treballs de N. ARECES i G. TARRAGÓ, «La élite santafesina y los inmigrantes portugueses»; N. ARECES (comp.), *Poder y Sociedad: Santa Fe la Vieja, 1573-1660*, Rosario, Prohistoria / Manuel Suárez, 1999; i M. GARCÍA BERNAL, «Las élites indianas y sus mecanismos de poder en el siglo XVII», *Anuario de Estudios Americanos* LVII (1), 2000.

14. M. RAMOS MEDINA (comp.), *Viudas en la historia*, Mèxic, DF, Centro de Estudios de Historia de México, Condumex, 2002. El llibre, malauradament, només conté una presentació formal dels articles i dels seus autors. Per a la nostra investigació són especialment rellevants: J. MURIEL, «Las viudas en el desarrollo de la vida novohispana», 93-111; i S. O'PHELAN, «Herederas, albaceas y tenedoras de bienes. Las viudas de empresarios mineros en el Perú Borbónico», 113-146. El paper que poden tindre la legislació i la pràctica real en la gestió dels negocis per part de les vídues pot observar-se a L. W. WACIEGA, «“A man of business”: The widow of means in Southeastern Pennsylvania, 1750-1850», *The William and Mary Quarterly* 44 (1), 1987, 40-64; i a M. EN NAZZARI, «Widows as obstacles to business: British objections to Brazilian marriage and inheritance laws», *Comparative Studies in Society and History* 37 (4), 781-802.

15. SOCOLOW, *Los mercaderes del Buenos Aires...*, 50. Sorpren aquesta afirmació en la mesura que, des de fa anys, gràcies a un estudi d'E. Studer, se sap que, trenta-una dones es dedicaven a la compravenda de negres a les regions del Plata. Per bé que l'autora no les identificava, ni precisava els documents d'on obtingué dites dades, prèviament ni tan sols s'havia mencionat que la dona es dedicara al comerç transatlàntic i, menys encara, que s'ocupara del comerç de negres. E. STUDER, *La trata de negros en el Río de la Plata durante el siglo XVIII*, Buenos Aires, Libros de Hispanoamérica, 1984, 238.

16. S. M. SOCOLOW, *The Women of Colonial Latin America*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 112-115. El canvi d'opinió suposem que s'ha produït en conèixer certes publicacions d'altres països llatinoamericans sobre aquest tema.

reix a la inserció de les dones casades en la pràctica mercantil. L'autora sosté que les dones casades amb comerciants generalment estaven al corrent dels negocis dels seus cònjuges i això fou decisiu perquè elles els controlaren durant l'absència dels marits i, fins i tot, per presentar-se als jutjats i defensar els seus interessos quan estaven de viatge.¹⁷ D'una altra banda, el treball d'A. Franchin sobre les dones de San Juan, que assenyala com participaren activament en l'administració dels recursos econòmics, tot subratllant que les regles del joc que empraren en les seues transaccions foren semblants a les usades pels mercaders.¹⁸ Finalment, el de Scarlet O'Phelan sobre les vídues dels empresaris miners del Perú, en què assenyala que unes s'involucraren en els negocis, havent-se «entrenat» anteriorment, però que d'altres optaren per la seua segona nupcialitat, lliurant l'administració al nou cònjuge.¹⁹

Aquesta investigació ha adoptat propostes conceptuals ja clàssiques com la utilitzada per Eric Hobsbawm per analitzar la societat,²⁰ que permeten superar la idea d'un món de dones separat al món dels hòmens, així com les de Joan Scott i de Joan Kelly, que subratllen que la informació sobre les dones és també informació sobre els hòmens.²¹ També s'hi han incorporat les recents crítiques a la tesi de les esferes separades que atribueix rígides i distintes funcions socials als hòmens i a les dones: mentre que els hòmens actuarien a l'esfera pública, les dones es reclourien a la privada, alienes a qualsevol activitat extradomèstica i, per tant, a la pràctica mercantil del gran comerç.²² La nostra investigació nega, d'una banda, l'operativitat de la tesi de les dues esferes per situar les dones en la societat i, de l'altra, vol i creu incorporar noves dades i elements de reflexió per

17. C. BORCHART, «La imbecilidad y el coraje. La participación femenina en la economía colonial. Quito, 1780-1930», *Revista complutense de Historia de América* 17, 1991, 167-182.

18. FRANCHÍN, «Mujeres y vida material en San Juan del setecientos...», 19-45.

19. S. O'PHELAN, «Las viudas de empresarios mineros en el Perú borbónico», *Histórica* XXVII (2), Pontificia Universidad Católica del Perú, 2003, 357-381. Sense desconèixer l'actiu paper en els negocis d'aquestes dones, l'autora hi planteja que, en analitzar el seu comportament econòmic, aquest paper s'ha de matisar.

20. A la seua investigació sobre la iconografia revolucionària de finals del segle XIX i principis del XX, Hobsbawm reconegué l'«oblit» de la «meitat femenina de la raça humana», tot advertint d'immediat que per remeiar aquesta mancança i reconstruir aquesta fractura no era suficient crear una branca especialitzada de la història que s'ocupe només de les dones, perquè, a la societat humana, segons deia l'historiador, «els dos sexes són inseparables». E. HOBSBAWM, «El hombre y la mujer: imágenes a la izquierda», *El mundo del trabajo. Estudios históricos sobre la formación de la clase obrera*, Barcelona, Crítica, 1987, 116-117.

21. J. SCOTT, «Gender: A useful category of historical analysis», *The American Historical Review* 91, 1986, 1053-1075 (traducció a M. LAMAS (comp.), *El género: La construcción cultural de la diferencia sexual*, Mèxic, Pueg, 1996, 271); J. KELLY, «La relación social entre los sexos: implicaciones metodológicas de la historia de las mujeres», M. NAVARRO i C. STIMPSON (comp.), *Sexualidad, género y roles sexuales*, Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica, 1999, 26-27.

22. R. BEACHY, B. CRAIG i A. OWENS (eds.), *Women, Business and Finance in Nineteenth-century Europe. Rethinking Separate Spheres*, Oxford / Nova York, Berg, 2006, 1-19.

aprofundir en el tema i animar el debat sobre les dones comerciants del Riu de la Plata, en particular, i de l'Amèrica Llatina, en general.

Les comerciants del Riu de la Plata i la seua pràctica mercantil ultramarina

La compulsa dels registres mercantils ha permès conèixer que, com a mínim, quaranta-huit dones intervingueren en el comerç ultramarí entre 1778 i 1810 (quadre 1) i que ho feren sota diverses circumstàncies com veurem en un altre apartat.

Aquestes quaranta-huit comerciants *rioplatenses* sumaren un total de noranta-quatre operacions mercantils al llarg de tot el període,²³ concentrant-se l'activitat en els anys de prosperitat. D'aquestes dones, trenta-tres intervingueren una única vegada en el sector (això és, el 68% d'elles), efectuant, per tant, trenta-tres embarcaments. De la resta, cal assenyalar que tretze dones (el 27%) realitzaren entre dues i tres transaccions cadascuna, amb un total de trenta embarcaments, i només dues (que equivalen al 4% del total) hi feren un nombre elevat d'operacions: trenta-dues en conjunt (gràfic 1). Aquestes grans i persistents comerciants foren Margarita Navarro, amb quinze actuacions, i Maria Mercedes Sarasa, amb desset (quadres 1, 2 i 3). Aquestes dades sobre el grau de relació de les dones amb el comerç transatlàntic mostren que hi hagué grans, mitjanes i xicotetes comerciants.

En termes de permanència en el sector, aquestes comerciants tingueren un comportament molt distint, com ja hem vist. L'índex de permanència oscil·là entre el 3,1% —corresponent a les trenta-tres comerciants que només hi intervingueren un sol cop— i el 34,3% (quadre 1).²⁴ Entre les que operaren en dues o més ocasions hi hagué, en alguns casos, llargs *lapsus* de temps entre la primera i la darrera operació. És el cas de Juana M. Ximénez, que el 1795 importà efectes i el 1804 registrà fruits per a l'exportació, cosa que constitueix un índex de permanència del 28%. També ho és el de Juana Selesa, amb dues exportacions el 1804 i una el 1810, és a dir, que comercialitzà en un període de sis anys amb un índex de permanència del 18,7%. Maria Antonia Achucarro realitzà una transacció el 1799 i desaparegué de l'escenari comercial fins al 1804, cosa que significa una índex de permanència del 15,6%. Entre les dones que experimentaren una major regularitat durant els trenta-dos anys analitzats trobem Margarita Navarro amb una intensa participació en el comerç durant onze anys (1793-1804), cosa que

23. Cal aclarir que foren noranta-quatre operacions en total, però que, igual que el 1802, una d'elles fou efectuada conjuntament per les vídues d'Aguirre i de Necochea (María Mercedes Sarasa), per bé que s'hi computa separatament per a cadascuna d'elles.

24. El criteri adoptat per comptabilitzar el període d'actuació comercial de les dones és l'establert per Lutgardo García per al cas sevillà dels anys 1650-1700, i, més específicament, en l'anàlisi de les que són identificades per l'autor com a «Exportadoras que figuran en los registros con su condición de mujeres». L. GARCÍA FUENTES, *Exportación y exportadoras sevillanas a Indias, 1650-1700*, Sevilla, Archivo Hispalense, 1977, 28-29.

QUADRE 1
Dones del Riu de la Plata en el comerç d'importació i exportació (1778-1810)

<i>Any de la primera transacció</i>	<i>A compte i risc de:</i>	<i>Operació</i>	<i>Nombre d'operacions</i>	<i>Període en el tràfic</i>	<i>Índex de permanència en l'activitat</i>
1778	Ceballos, M. Josefa	Importació	1	1778	3,1%
1779	Echeverría, Margarita	Importació	1	1779	3,1%
1782	Bracho y Lecica, Rosa	Importació	1	1782	3,1%
1785	Alzaybar, M. Francisca	Importació	1	1785	3,1%
1785	Aoiz, Petrona	Importació	1	1785	3,1%
1785	Arrechea, Manuela	Importació	1	1785	3,1%
1785	Espinosa, Petrona	Importació	1	1785	3,1%
1785	Fernández, Faustina	Importació	2	1785	3,1%
1789	Rosa, María de la	Importació	1	1789	3,1%
1793	Quintana, Josefa	Exportació	1	1793	3,1%
1793	Navarro, Margarita	Exportació	15	1793-1804	34,3%
1793	Mata, M. Serapia de	Exportació	2	1793	3,1%
1793	Jill o Gil, Isabel	Exportació	1	1793	3,1%
1793	Herrera, M. Catalina de	Exportació	1	1793	3,1%
1793	Almeida, Luisa	Exportació	1	1793	3,1%
1793	Ambroa, Francisca	Exportació	3	1793-1795	6,25%
1794	Aguado, M. Inés	Exportació	2	1794-1796	6,25%
1794	Dogan, Rita	Exportació	2	1794	3,1%
1794	Duran, Inés	Exportació	2	1794	3,1%
1794	Lasala y Dromi, Agustina	Exportació	1	1794	3,1%
1794	Mármol, M. del Carmen	Exportació	1	1794	3,1%
1794	Módena, Gregoria	Exportació	1	1794	3,1%
1794	Pérez, M. Antonia	Exportació	2	1794	3,1%
1795	Ximénez, Juana M.	Importació	2	1795-1804	28%

1795	Frete, M. Nicolasa	Exportació	1	1795	3,1%
1796	Torrejón, Micaela	Exportació	1	1796	3,1%
1796	Viana, Margarita	Exportació	3	1796	3,1%
1796	Enríquez Gojenola, Manuela	Exportació	1	1796	3,1%
1796	Paredes, M. Ignacia	Exportació	2	1796	3,1%
1799	Yáñez, Manuela	Exportació	1	1799	3,1%
1799	Achucarro, M. Antonia	Exportació	3	1799-1804	15,6%
1799	Escalada, Mercedes	Exportació	1	1799	3,1%
1799	O. y Cabrera, María	Exportació	1	1799	3,1%
1800	Quintana, Rosa	Importació	1	1800	3,1%
1802	Pabón, María	Exportació	1	1802	3,1%
1802	Peña, M. Matiauda de la	Exportació	1	1802	3,1%
1802	Sarasa, M. Mercedes	importació	1	1802	3,1%
1802	Thomás y Álvarez, María	Exportació	17	1802-1810	25%
1802	Gómez, Manuela	Exportació	1	1802	3,1%
1802	Aguirre, Vda. de e Hijo	Exportació	2	1802	3,1%
1802	Lajarrota, M. Josefa	Exportació	1	1802	3,1%
1802	Barragán M. Teresa	Exportació	1	1802	3,1%
1804	Salvanach Vich, Celedonia	Exportació	1	1804	3,1%
1804	Selesa, Juana	Exportació	3	1804-1810	18,7%
1804	Belgrano Pérez, Juana	Exportació	1	1804	3,1%
1804	Falcó, Clara	Exportació	1	1804	3,1%
1804	Portals y Alsina, Rita	Exportació	1	1804	3,1%
1804	Zavala, M. Clara de	Exportació	1	1804	3,1%

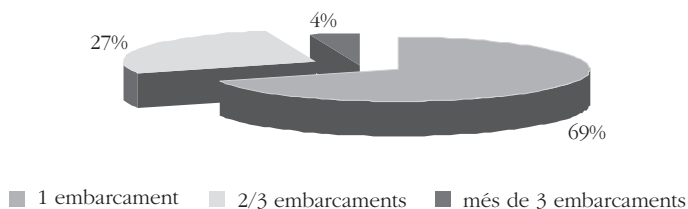
Font: AGI, Buenos Aires, 580 (1793), 581 (1795 i 1796) i 582 (1804); Consulado, 899; Buenos Aires, 144 (1790) i 149 (1804); Agna, Registro de Navíos, IX, 43-6-1, lligall 56 (1778); Real Aduana, IX-10-4-6 (1802); Registro de Navíos, IX-43-9-11, lligall 104, expedient 4 (1793); IX-43-9-11, lligall 103, expedient 3, (1793); IX, 43-9-11, lligall 105, (1793); IX, 10-4-7 (1803-1804); IX, 10-5-1 (1805-1810); IX, 10-5-1 (1805-1819); XIII, 40-10-7 (1805); Real Aduana, IX, 10-4-6, (1802); Tribunales Comerciales 1803-1804, T. III, 7-3-3, lligall 5, núm. 337. Elaboració pròpia.

representa un índex de permanència del 34,3%. També Maria Mercedes Sarasa, la vídua de Necochea, es dedicà al mateix temps a exportar i importar durant huit anys (1802-1809), assolint un índex de permanència del 25% (quadre 1). S'ha d'aclarir que, a diferència de Navarro, Sarasa formà una companyia comercial amb Manuel Larravide, que operà sota el nom de *Viuda de Necochea y Larravide* i que només en molt comptades ocasions realitzà operacions sense l'auxili d'una figura masculina.

El predomini de la participació ocasional de les dones en el sector s'explica per les circumstàncies personals de cadascuna d'elles, per les accidentals conjuntures econòmiques d'aqueixos anys i possiblement perquè algunes intervingien en altres activitats mercantil, és a dir, que no es dedicaven exclusivament al comerç transatlàntic.

GRÀFIC 1

Nivells de participació segons la quantitat d'embarcaments fets, 1778-1810

Font: Vegeu quadre 1.

Els enviaments es feren fonamentalment a Cadis, com era d'esperar (quaranta-quatre de les setanta-set transaccions, és a dir, el 60% del total) i a la Corunya (vint-i-una d'elles, el 28%), mentre que foren molt menors els que es feren a Barcelona i Madrid (quatre en ambdós casos, que suposaren el 5% respectivament), a Màlaga i Vigo (un en cada cas). Les comerciants que feren major quantitat d'operacions tendiren a operar amb una firma receptora en un port, però no ho feren totes elles. Així, Margarita Navarro sempre exportà fruits a Cadis a nom de Francisco L. Navarro, i María Antonia Achucarro operà cada cop amb els mateixos receptors, en aquest cas, radicats a la Corunya. En canvi, la vídua de Necochea y Larravide desenvolupà la seua activitat comercial amb Cadis i la Corunya i amb distintes firmes. Francesca Ambroa (o Alsina, el cognom del marit), amb la Corunya, Màlaga i Barcelona, mentre que Juana Selesa ho féu amb Barcelona i Cadis (quadre 3). Així doncs, algunes es movien en una complexa xarxa distribuïdora dels seus béns comercials.

L'activitat mercantil femenina al Riu de la Plata començà abocada a la importació de mercaderies (quadre 1), segurament a causa del desproveïment existent en aquesta àrea. Tanmateix, a partir de 1793, hi hagué una clara preferència per l'exportació de fruits de l'interior i de la regió *rioplatense* a la metròpoli des dels ports de Montevideo i Buenos Aires. Açò, probablement,

guardà relació amb el fet que el conflicte bèl·lic amb la França revolucionària no assolí a la mar la dimensió de la guerra de 1796-1801 amb Anglaterra.²⁵

Durant els anys 1780-1808, el nombre de dones que exportaren fou molt major que el de les que importaren —en total trenta-huit dones (el 76% del total), mentre que només dotze importaren (el 24%) (quadre 1). Cal subratllar que només dues dones, la vídua de Necochea i Juana María Ximénez es dedicaren tant a la importació com a l'exportació. Necochea, que començà a operar el 1802, exportà des d'aquesta data fins al 1810 i importà béns només en cinc ocasions entre els anys 1803 i 1805 (quadres 2 i 3). Per la seua banda, Ximénez registrà una importació el 1795 i una exportació el 1804. La preferència de les dones per l'exportació de fruits pot atribuir-se, segurament i a banda de les conjuntures, al fet que foren més conservadores i menys arriscades que els hòmens, quan s'involucraren en el comerç ultramarí. És a dir, en una activitat associada a la incertesa, resultava més segur exportar que importar, fins i tot quan la remissió de fruits fóra producte de l'intercanvi en els circuits interns. Això era així perquè s'hi produïen pèrdues o eixien imprevists vinculats al trasllat de les mercaderies al port, als embarcaments, als fruits o al condicionament de la càrrega a la regió *rioplatense*; aquests problemes, en general, eren més senzills de solucionar que quan es tractava d'afers originats amb alguna firma o casa a la Península.

Les dones optaren, com feien els hòmens, per diversificar els productes exportats.²⁶ Així, registraren embarcaments de cuirs, de derivats de la ramaderia

25. Aquest marcat interès per l'exportació es reforçà amb el decret regi de comerç «por vía de ensayo» amb les colònies estrangeres de 1795 que, sense dubte, també alleugí la regió, especialment els que es vinculaven a l'exportació, encara que els beneficiats foren els que comerciaven cuirs, sèu, carn i salaó, que s'enviaven preferentment al Brasil i, també, al Carib. Respecte a açò, Villalobos assenyala que foren molts els abusos comesos i molt difícils de reprimir, fins al punt que isqué plata i or de manera clandestina burlant les prohibicions existents. Tanmateix, i malgrat la polèmica entorn del comerç amb les colònies estrangeres, el sistema romangué inalterable fins als últims dies de la colònia. S. VILLALOBOS, *Comercio y contrabando en el Río de la Plata y Chile*, Santiago de Xile, Eudeba, 1963, 79.

26. Açò pot comprovar-se a través dels treballs d'un grup d'historiadors que s'han dedicat a estudiar els moviments comercials d'alguns dels merciants arquetípics, com ara el cas de Domingo Belgrano Pérez: J. GELMAN, *De mercachifle a gran comerciante: los caminos del ascenso en el Río de la Plata colonial*, La Rábida, Universidad de Andalucía, 1996; de Gaspar de Santa Coloma: SOCOLOW, *Los mercaderes...*; de Francisco de Alzaybar: O. PÉREZ i V. REY, «Francisco de Alzaybar, un señor feudal capitalista del siglo XVIII», *Segundas Jornadas de Estado, Sociedad y Economía en el mundo colonial*, Buenos Aires, Museo Roca, 1993; de Miguel de Riglos: C. M. BIROCCO, «Historia de un latifundio rioplatense: las estancias de Riglos en Areco, 1713-1813», *Anuario de Estudios Americanos* LIII (I), 1996; de Basabilvaso: F. JUMAR, «Negocios en red. Los Basabilvaso. Río de la Plata, mediados del siglo XVIII», *Jornadas Inter-escuelas y/o Departamentos de Historia*, Buenos Aires, UADE, 2001; de Díez Andino: G. TARRAGÓ, «Los Díez Andino, un linaje colonial santafesino, 1660-1822», *Cuadernos de Historia Regional* 16, Luján, 1994; o de Pedro Duval: L. BRACAMONTE i D. JIMÉNEZ, «Pedro Duval, un comerciante rioplatense en la transición hacia el siglo XIX», H. SILVA, *Navegación y comercio rioplatense*, Bahía Blanca, Universidad Nacional del Sur, 1999.

vacuna i cavallar, a més de llana bruta de carner, de pells fines de diversos animals com les de llúdriga, de xinxilla, de mofeta, de tigre i, també, d'alpaca, de vicunya i de guanac. També exportaren plomalls confeccionats amb plomes d'estruç, carns salades, astes de toro, sèu fos o metalls com l'or i l'argent, a més d'altres fruits de reexportació. Gràcies a la consolidació comercial del port del Riu de la Plata, s'inclouïen, a més a més, fruits del Pacífic, com el coure xilè, caixons de cascarilla i sacs de cacau provinents de Guayaquil, herba mate del Paraguai, entre tants altres productes que isqueren per aquelles dates del Riu de la Plata. No obstant això, respecte als fruits del mar, a excepció de María Clara de Zabala, no hi hem trobat dones que exportaren cuirs de llop marí, greix de pinnípedes, ni de barba de balena o d'altres cetacis (quadre 3).

Les mercaderies introduïdes des d'Europa provenien per norma de la Península, però de vegades també procedien de França, Anglaterra, Holanda, Flandes i Itàlia (es desconeix per quina via), essent els tèxtils i la merceria les partides preferides per les dones en la seua activitat importadora. Tanmateix, també hi havia excepcions, com les dones que es dedicaren al comerç negrer.²⁷ María de la Rosa, el 1789, introduí esclaus²⁸ amb destinació a Santa Fe, mentre que la vídua de Necochea, entre altres partides, també ho féu el 1802 i el 1804 (quadre 2).²⁹

Ara bé, el mercat oceànic era només una part del sistema econòmic conformat entre Espanya i Amèrica, que, a més a més, l'integraven cadascun dels distints espais econòmics recursos productius propis. L'existència d'innombrables fluxos comercials, producte de la ramificació d'una vasta xarxa mercantil entre els que es dedicaven al comerç local, interregional i al tràfic ultramarí, feia possible l'articulació dels distints espais interiors i els interessos atlàntics. En aquest sentit —i per bé que excedim els límits d'aquest treball— les dones que observem també participaren en el comerç interregional i local. Aquest és el cas de Manuela Gómez, amb vincles amb el Regne de Xile; Manuela Yáñez, que portava al Riu de la Plata teixits de Santiago del Estero; María Josefa Lajarrota, que seguia una causa judicial per les joies, fruits i gèneres que li devien per transaccions fetes a Córdoba del Tucumán; Dolores Pabón que feia passar pel port de Buenos Aires argent encunyat provinent de Córdoba de Tucumán amb destinació a Cadis; María de la Rosa, que introduïa esclaus a Santa Fe; María Nicolasa Fretes, vinculada a la comercialització d'herba mate provinent del Paraguai; i Gregoria Módena, que feia transaccions amb plomalls provinents de la regió de la Pampa, entre d'altres. María Mercedes Sarasa, la vídua de Necochea, en societat amb Larravide, féu transaccions amb cases i agents establerts a diverses places espanyoles i també amb Xile, Perú, el Brasil, el Paraguai, Montevideo, Guayaquil

27. Durant l'època de l'assentament anglès al Riu de la Plata, hi hagué trenta-una dones que s'hi dedicaven a més dels quatre-cents cinquanta-sis hòmens. STUDER, *La trata de negros...*, 238.

28. AGI, Buenos Aires, 311.

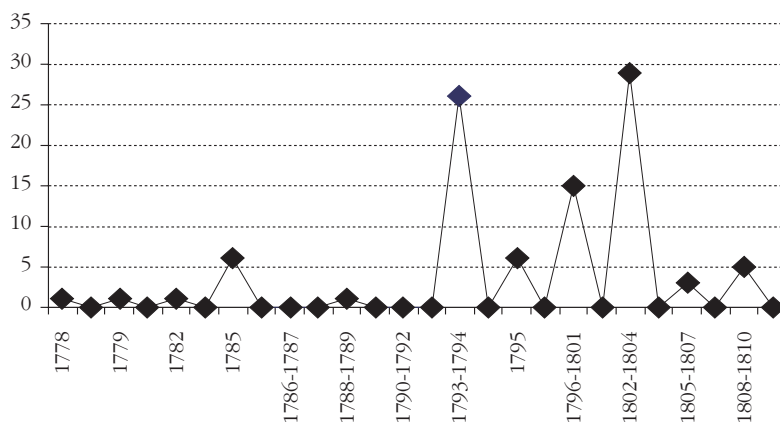
29. AGNA, 1802-1803, Registro de Escribano 5; AGNA, 1803-1804, Protocolos Comerciales, registre 73.

i l'Havana, a més de participar de l'engranatge mercantil dels circuits interiors, sense distinció de fruits ni efectes.³⁰

Comerciants, comerç i conjuntures

Ni el nombre de comerciants ni el ritme i caràcter de les operacions mercantils es mantingueren estables els trenta-dos anys que analitza aquest treball. Podeu veure l'evolució de les operacions al gràfic 2.

GRÀFIC 2
Totalitat de les operacions d'exportació i importació fetes per dones al Riu de la Plata, 1778-1810

Font: vegeu quadres 2 i 3.

Com que la quantitat d'aquests comerciants —hòmens i dones— es modificà al llarg del període, el seu nombre ha estat contemplat en dues etapes per conèixer la seua evolució numèrica i comprovar si hòmens i dones seguiren les mateixes pautes de comportament mercantil. La primera comprèn els anys que transcorregueren entre 1778 i 1892. El 1778, segons els cens de població de

30. AGNA, Real Aduana, Registro de Navíos, IX, 10-6-6, 1802; AGI, Consulado 899; AGNA, IX, Registro de Escribanos 6, 1793; AGNA, Real Aduana, Registro de Navíos, IX, 10-4-6, 1802; AGI, Buenos Aires 311, 1789; AGI, Registro de Navíos, Buenos Aires 581, 1795 i 1796; AGI, Registro de Navíos, Buenos Aires 580, 1794; AGI, Buenos Aires, 582, 1804; AGI, Buenos Aires, 147; AGI: 149; AGNA, Real Aduana; AGNA, Registro de Navíos, IX-43-9-11, lligall 104, expedient 4, (1793); AGNA, IX, 43-9-11, lligall 105 (1793); IX, 10-4-7 (1803-1804); IX, 10-5-1 (1805-1810); IX, 10-5-1 (1805-1819); Hacienda, IX, 34-5-1, lligall 115, expedient 2936; Protocolos Comerciales, registre 73 (1803-1904).

Buenos Aires i l'estimació que en fa Susan Socolow, hi havia 178 hòmens operant en el gran comerç,³¹ un nombre que, com assenyala aquesta historiadora, pogué variar entre 1778 i 1802, fonamentalment per tres raons: en primer lloc, perquè simplement algun comerciant morí o deixà d'actuar; en segon lloc, perquè s'incorporaren altres nouvinguts a les files dels ja establerts; i, finalment, perquè creixeren els propis fills dels comerciants i s'abocaren a la mateixa activitat. Malauradament, no tenim dades per a conèixer els canvis que es produïren en el directori de comerciants d'aquesta llarga etapa. Paral·lelament, al registre d'entrades i eixides de vaixells del Riu de la Plata durant aquest període s'ha pogut comptabilitzar que quaranta-una dones es dedicaren a la mateixa activitat (quadres 1, 2 i 3). Aquestes xifres indiquen que, durant eixe període, el 19% dels comerciants *rioplatenses* dedicats a les transaccions mercantils amb distints ports de la metròpoli eren dones, per un 81% d'hòmens. Una proporció que no desmereix de cap manera el grau de responsabilitat del capital comercial mogut per elles.

Durant la segona etapa, és a dir, el període que va des de 1802 fins a 1810, l'*Almanak Mercantil* o *Guía de Comerciantes para el año 1803* indica l'existència de cent trenta-sis hòmens inscrits com a comerciants majoristes, i l'única dona anotada és Doña Margarita Viana i Aguirre, que apareixia com a propietària d'un salador a Montevideo.³² Tanmateix, la utilització de documentació complementària per al curt període 1803-1810 ens ha permès comprovar l'existència de dotze dones vinculades al comerç (quadres 2 i 3) —algunes presents a l'etapa anterior—, una xifra que representa un 8% del total de comerciants en actiu, pel 92% que corresponia als hòmens.

Com es pot explicar aquesta evolució del nombre total de comerciants al llarg de tot el període? La política colonial de la Corona, el desenvolupament de la pràctica mercantil i el caràcter de les conjuntures internacionals, sens dubte, hi incidiren, així com també ho feren en el fet que hi haguera una major o menor presència femenina en el moviment mercantil ultramarí del Riu de la Plata, segons les set distintes etapes o conjuntures que es produïren aquests anys.

Per començar, s'ha de subratllar que el reglament de *Comercio Libre* de 1778 certament tingué conseqüències beneficioses en el desenvolupament del comerç atlàntic des del Riu de la Plata, sobretot un cop finalitzada la guerra amb la Gran Bretanya, és a dir, a partir de 1783.³³ Les dades disponibles sobre els moviments d'importació i d'exportació permeten observar que, malgrat aquest avatar, María Josefa Cevallos, Margarita Echeverría i Rosa Bracho s'endinsaren en la importació d'efectes del Regne i de l'estranger durant els anys 1778-1782 (quadre 1).

31. SOCOLOW, *Los mercaderes del Buenos Aires...*, 26.

32. *Almanak Mercantil...*, 492-494.

33. Brown afirma que l'auge comercial no s'inicià fins després que finalitzara la guerra per la independència nord-americana. J. BROWN, *Historia socioeconómica de la Argentina. 1776-1860*, Buenos Aires, Siglo Veintiuno de Argentina Editores, 2002, 97.

Aquesta activitat no degué ser excepcional, perquè, com afirma Lynch, la guerra de 1770-1783 no provocà la interrupció total dels enviaments.³⁴

Durant el període que s'estén entre 1783-1787 —uns anys de pau sota la vigència del reglament de *Comercio Libre*— es produí un increment notable, tant de les importacions com de les exportacions.³⁵ Amb aquesta conjuntura beneficiosa podem entendre que cinc noves dones feren transaccions atlàntiques el 1785: M. Francisca Alzaybar, Petrona Aoiz, Manuela Artecheta, Petrona Espinosa i Faustina Fernández, que es dedicaren només a la importació d'efectes (quadres 1 i 2). En canvi, la saturació dels mercats que travessà l'Imperi el 1787 a causa de l'ànsia de lucre i la imprevisió, donà lloc a una crisi, els efectes de la qual es feren visibles a les colònies el 1788 i el 1789.³⁶ Aquesta situació repercutí en l'exercici de l'activitat mercantil de les dones i, com pot observar-se als quadres, només s'hi comptabilitzà una transacció d'una comerciant, Maria de la Rosa, que rebé una partida d'esclaus amb destinació a Santa Fe.³⁷

Després de 1789 es produí una recuperació progressiva del comerç, i si bé se sentiren alguns efectes de l'enfrontament d'Espanya amb la França revolucionària (1793-1795), aquests foren contrarestats, per bé que tardanament, per la política imperial.³⁸ Durant eixos anys, catorze dones exportaren carregaments pel seu compte i risc i només una registrà importacions, sumant-hi trenta-dues

34. Per exemple, entre 1780 i 1782 una sèrie de combois francoespanyols aconseguiren passar l'Atlàntic amb varis milions de pesos, per bé que el gruix de la producció romangué a Amèrica a l'espera de ser transportats en temps de pau i de seguretat. LYNCH, *La España del siglo XVIII...*, 321. Sobre l'activitat del comerç marítim del Riu de la Plata durant aquests anys, s'hauria de tindre en compte el comerç fet pels portuguesos sota l'empara de la *neutralitat formal* fixada als tractats de San Ildefonso (1777) i d'Amistad, garantía y comercio». H. A. SILVA, «Brasil, el Río de la Plata y sus vínculos comerciales y marítimos entre la utopía y la realidad (1776-1806)», H. A. SILVA (dir.), *Los caminos del Mercosur. Historia Económica Regional. Etapa colonial*, Mèxic, DF, Instituto Panamericano de Geografía e Historia, 2004, 206.

35. Segons les dades aportades per Fisher, el valor de les importacions provinents del Riu de la Plata passà de 74.751.642 rals de billó el 1783 als 164.011.184 el 1784. Aquesta darrera xifra no es tornà a repetir. J. R. FISHER, *Commercial Relations Between Spain and Spanish America in the Era of Free Trade, 1778-1796*, Liverpool, Centre for Latin-American Studies, University of Liverpool, 1985, 120, 136-138. L'activació experimentada per les exportacions del Riu de la Plata durant els anys 1783-1784 fou fonamental per a l'Imperi, ja que les exportacions fetes només durant els anys 1783 i 1784 representaren, respectivament, el 43,6% i el 29% del total d'exportacions del període 1778-1810. En ambdós casos, les xifres no es tornaren a repetir durant el període analitzat. SILVA, *El comercio entre España y el Río de la Plata...*, 23. És així com, el 1784-178, es produí una *avalancha* a la Península d'uns quaranta-sis milions de pesos. LYNCH, *La España del siglo XVIII...*, 322.

36. SILVA, *El comercio entre España y el Río de la Plata...*, 25.

37. AGI, Buenos Aires, 311, 1789.

38. El *Decreto de comercio con colonias extranjeras*, que adquirí vigència per Reial ordre del 4 de març de 1795 i que tingué gran importància a l'àrea que ens ocupa, autoritzà que els comerciants de les colònies espanyoles portaren a les estrangeres els productes que no podien enviar a Espanya per causa de la guerra, podent transportar de retorn negres i també fruits com cafè, sucre, cotó i d'altres. Vegeu VILLALOBOS, *Comercio y...*, 1963, 70-79.

operacions comercials (quadres 2 i 3). Aquestes representen el 34% del total de les transaccions que elles feren durant tot el període analitzat, efectuant-se el major nombre d'operacions (setze en total) el 1794 (gràfic 2). Aquesta situació no resulta estranya si es té en compte que, durant el període 1792-1796, els valors consignats en les exportacions des del Riu de la Plata superaren amplament les importacions.³⁹ El quinquenni 1796-180, durant el qual es desenvolupà la guerra marítima amb Anglaterra, es caracteritzà per una contracció dels intercanvis transatlàntics i les comerciants només feren quinze transaccions (quadres 2 i 3). L'allunyament femení dels negocis ultramarins a partir de 1796 —així com el d'alguns hòmens, segurament— s'explicaria per la por que l'acció de l'armada anglesa i dels corsaris produïa en el desenvolupament del comerç marítim i, en especial, pel tancament de ports i pel control de les rutes per part dels anglesos. La dilatada contesa contra l'Imperi anglès produí una disminució significativa de les operacions comercials,⁴⁰ el desproveïment de mercaderies i, com a conseqüència, la pujada de preus, malgrat les mesures col·laterals implementades per la Corona.⁴¹

Superats els avatars bèl·lics, es produí un reactivament del tràfic el 1802, que, no obstant això, no assolí les xifres de 1793-1795. En aquest moment, les dones que durant la guerra amb Anglaterra s'havien allunyat dels negocis ultramarins aprofitaren el breu interregne de pau (1802-1804) i tornaren a l'activitat, especialment les que es dedicaven a l'exportació de fruits. Hi registraren vint-i-nou operacions, que representen el 30% de les transaccions efectuades per les comerciants en el període. L'única dona que en aquest estudi hem pogut registrar important efectes entre el 1802 i el 1804 fou Mercedes Sarasa, la vídua de Necochea, i el seu soci Larravide, cosa que no significa que haja sigut l'única.

Posteriorment, i de forma progressiva, s'encetà un període de contractació econòmica fonamentalment a causa de la repercussió dels conflictes internacionals durant els últims anys del període i que alterarien les regles del joc i els interessos a la colònia.⁴² Ens referim a les invasions angleses de 1806 i 1807 al Riu de

39. SILVA, *El comercio entre España y el Río de la Plata...*, 33.

40. Segons Antonio García Baquero, les exportacions des del port de Barcelona cap a les colònies hispanoamericanes, que el 1796 superaven els 27.112.905 rals de billó, caigueren abruptament l'any següent fins als 5.019.276. A. GARCÍA BAQUERO, «Comercio colonial y producción industrial en Cataluña a fines del siglo XVIII», *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea*, Barcelona, Ariel, 1972, 278.

41. Els perjudicis experimentats durant la guerra per la manca de productes americans a la Península i de manufactures a les colònies motivaren la Reial ordre del 18 de novembre de 1797 que, entre altres punts, autoritzava la utilització de bucs neutrals per al tràfic oceànic. VILLALOBOS, *Comercio y contrabando...*, 80-90. Silva afirma que eixe «recurso extraordinario» per part de la Corona, combinat amb els dos anteriors —llibertat de tràfic negrer de 1791 i comerç «por vía de ensayo» amb les colònies estrangeres de 1795— no féu més que fomentar els vincles amb el Brasil, a més d'obrir el Riu de la Plata a un tràfic internacional. SILVA, *Brasil, el Río de la Plata y sus vínculos...*, 226-227.

42. SILVA, *El comercio entre España y el Río de la Plata...*, 115-125 i 130.

la Plata,⁴³ la invasió de la Península pels francesos el 1808 després de la «farsa de Baiona» i al trasllat de la cort portuguesa al Brasil. Als problemes bèl·lics en l'exterior, s'hi sumaren els enfrontaments entre Buenos Aires i Montevideo, principalment originats en una rivalitat mercantil de vella tradició, però que en aquell moment adquiriren un caire polític. Totes aquestes circumstàncies influïren en els comerciants i el tràfic en general, provocant importants oscil·lacions en les exportacions i importacions, cosa que es traduï en una retracció de la presència masculina i femenina en el comerç. Tanmateix, com que era menor el nombre de dones (respecte al d'hòmens) que es dedicaven a l'activitat, és encara més visible l'allunyament del comerç d'elles a causa de la conjuntures adverses, que no pas la dels hòmens. La disminució de les importacions efectuades per les dones tingué lloc de 1806 a 1810 i la de les exportacions entre 1804 i 1809, per bé que la primera fou més irregular, com pot observar-se als quadres 2 i 3.

En conclusió, els quadres 1, 2 i 3 i la gràfica 2 evidencien que hi hagué una major participació de les dones en l'activitat mercantil durant els període en què s'experimentà major estabilitat política i econòmica, és a dir, els anys 1793-1795 i 1802-1804.

Les dones del comerç i les seues circumstàncies familiars i econòmiques

Des del punt de vista jurídic, les dones que s'involucraren en la pràctica mercantil requerien el consentiment masculí, ja que sense llicència marital no podien formalitzar contracte.⁴⁴ Tanmateix, aquest criteri de subjecció heretat de les *Siete Partidas* (1265), l'*Ordenamiento de Alcalá* (1386), les *Ordenanzas de Castilla* (1484) i les *Leyes de Toro* (1505), recollides posteriorment a la *Nueva Recopilación* (1567) i a la *Novísima* (1805), no implicava la pèrdua total del dret legal i econòmic per part d'aquestes.⁴⁵ Com a la metròpoli, la figura masculina

43. A tall il·lustratiu, J. Mariluz Urquijo assenyala que, per exemple, durant la legalització del comerç *anglorioplatense*, posterior a les invasions angleses, els perjudicats foren tres grups de persones: els que obtenien guanys inconfessables del contraban, els artesans i industrials i els comerciants del Riu de la Plata vinculats al tràfic amb la Península. J. MARILUZ URQUIJO, *La industria sombrerera porteña, 1780-1835*, Buenos Aires, Instituto de Investigaciones de Historia del Derecho, 2002, 15.

44. LAVRIN, «La mujer en la sociedad colonial...», 114; *Los Códigos Españoles, Concordados y Anotados, Novísima Recopilación de las Leyes de España*, Madrid, Boletín Oficial del Estado, 1976 [edició facsímil] (tom IX, llibre X, títol I, Llei XI), 305; S. DE LLAMAS Y MOLINA, *Comentario crítico-jurídico-literario a las ochenta y tres Leyes de Toro*, Barcelona, Banchs, 1974, Llei 55 (Llei 2, títol 3, llibre 5), 305.

45. J. M. OTS CAPDEQUÍ, *El estado español en las Indias*, Mèxic / Buenos Aires, 1941, 96; J. M. OTS CAPDEQUÍ, «El sexo como circunstancia modificativa de la capacidad jurídica en la legislación de Indias», *Instituciones sociales de la América española durante el período colonial*, La Plata, 1934, 206; P. CEPEDA GÓMEZ, «La situación jurídica de la mujer en la España durante el antiguo régimen y régimen liberal», *Actas de las IV Jornadas de Investigación Interdisciplinaria Ordenamiento jurídico y realidad social de las mujeres. Siglos XVI a XX*, Madrid, Universidad Autónoma, 1986, 181.

legitimava i així la dona aconseguia obrir esquerdes entre allò permès i allò restringit, s'assegurava un espai de decisió dins de l'ordre imperant i es constituïa com a subjecte de dret. Això sense mencionar les vídues, que apareixien fent gran part de les transaccions, probablement perquè, essent alliberades de la tutela marital, gaudien d'un estat d'emancipació.⁴⁶ De fet, la majoria de les dones actives de la nostra mostra eren vídues.⁴⁷ Aquest grau de llibertat pot comprovar-se, a més a més, per mitjà de la quantitat de demandes judicials que feren en defensa dels seus interessos econòmics.⁴⁸

Pel que fa a la capacitat intel·lectual de qui es dedicaven al comerç, cal tenir en compte que, tant a la llar paterna com a la conjugal, les dones es veien involucrades en allò que pot anomenar-se *aprenentatge invisible*.⁴⁹ Per això, en l'inici de les dones en l'activitat comercial hi havia molt d'imitació, d'assaig i de reproducció de pautes de conducta ja adquirides per algú del grup familiar. Per aquest motiu, no ens ha de resultar estrany, per exemple, la introducció d'esclaus per part de Doña Mercedes Sarasa, com anteriorment havien fet el pare Don Xavier Saturnino, el germà Don Lorenzo Saturnino de Sarasa i també el seu espòs, Don Francisco Casimiro de Necochea, qui havia comercialitzat valuoses càrregues d'aquestes «peces».⁵⁰ D'altra banda, Doña Margarita Viana y Alzáybar continuava en l'activitat de la mare, Doña Francisca de Alzáybar, per bé que no s'ha de descartar la influència exercida per Don Pedro de Aguirre, el seu primer

46. Sobre això i en relació al Mèxic borbònic, Stern afirma que les vídues eren les que havien escapat a les fases del cicle vital de la vigilància patriarcal i açò les atorgava un alt grau de llibertat alhora que una certa influència i poder dins de la societat. Segons aquest historiador, les vídues eren símbol de la independència femenina. S. STERN, *La historia secreta del género. Mujeres, hombres y poder en México de las postrimerías del período colonial*, Mèxic, DF, FCE, 1995, 174-181.

47. Ho hem constatat a la documentació inèdita emprada en aquest treball i també a la informació provinent dels padrons de Buenos Aires i Montevideo. *Documentos para la Historia Argentina*, 1919, tom XII; FERNÁNDEZ DE BURZACO, *Aportes biogenealógicos...*; i APOLANT, *Génesis de la familia...* Tanmateix, en aquests moments encara no podem oferir dades definitives sobre el seu nombre i el percentatge.

48. La major part dels treballs que al·ludeixen als plets en què es veia involucrada la dona a la colònia remetent a qüestions referents a la preservació de l'honor. LAVRIN, «La mujer en la sociedad...»; KLUGER, *Escenas de la vida conyugal...*, 45-48. Tanmateix, els protocols notariais mostren que molts dels escrits judicials s'iniciaven arran de conflictes de les dones amb el personal del servei portuari i amb els congèneres del comerç.

49. Prenc el concepte del treball de J. ROMERO MARÍN, «La maestría silenciosa. Maestras artesanas en la Barcelona de la primera mitad del siglo XIX», *Arenal. Revista de Historia de las Mujeres* 4-2, 1995, 75-94.

50. AGNA, R. 73, 1803-1804, i «Comercio y padrones de esclavos», IX, 18-8-11. El 1796, els esclaus embarcats en la fragata Santa Ana amb destinació a Lima (a consignació del pare de Maria Mercedes, Don Xavier Saturnino, i d'Antonio de Villar) havien produït uns 20.000 pesos. També el seu germà, Lorenzo Saturnino, estava en l'activitat del tràfic negrer i el seu espòs, Casimiro Francisco de Necochea, un dels grans comerciants del període (per bé que el desembre de 1782 havia arribat a Buenos Aires com a polissó), el 1794 introduí 18.750 esclaus a raó de 250 pesos cadascun. AGI, Contratación, 5525, núm. 9, reg. 15.

espòs i també un comerciant de renom.⁵¹ Evidentment, aquest aprenentatge invisible en les famílies de caire mercantil es traduïa en habilitat, aptituds i destresa al llarg de tota una vida, que es potenciaven sobretot amb la viduïtat.⁵² A més a més, per bé que l'educació femenina es regia d'acord amb els cànons preceptius heretats del segle XVI i orientats a formar mares i esposes, una minoria tenia accés a l'educació formal, fonamentalment a llegir i escriure.⁵³ Per cert, els comerciants donaven especial importància a la lectura i a l'escriptura fins al punt de propiciar la instrucció de les dones i filles,⁵⁴ cosa que explica que un 90% de les esposes dels comerciants porteños saberen signar.⁵⁵ Aquestes dones que hem pogut identificar participant de l'activitat mercantil pertanyien a famílies de comerciants, és a dir, que eren filles de coneguts comerciants del *giro*, s'hi havien casat o n'eren vídues.⁵⁶

La inserció de les dones en l'activitat mercantil depenia de distintes circumstàncies. En alguns casos, els continus i de vegades prolongats viatges de negocis a l'interior del virregnat i ocasionalment a la Península, convertien algunes dones en agents dels seus propis esposos absents de la plaça portuària. Aquesta circumstància explica que en retornar, la dona no tornava a involucrar-se en el comerç fins que es presentaven de nou les circumstàncies per exercir l'activitat mercantil. En altres ocasions, la participació d'aquestes dones en el comerç era un subterfugi per eludir alguna acció il·lícita per part del cònjuge o bé per actuar en nom de la inhabilitat com a prestanoms.⁵⁷ Un dels casos més representatius potser siga el d'Ana Joaquina de Silva, esposa de Manuel Cipriano de Melo, que no

51. APOLANT, *Génesis de la familia...*, t. II, 952. Juan Pedro de Aguirre havia nascut a Donamaría, Navarra, i per via materna estava emparentat amb els Ústariz. Segons Apolant, havia arribat al Riu de la Plata, l'any 1768, amb llicència de «cargador y factor» a la nau *Oriflame*; llavors tenia vint-i-un anys. APOLANT, *Génesis de la familia...*, 952. Aquest model d'inserció econòmica no sembla haver sigut molt diferent del d'altres espais mercantil. S. POOT HERREIRA, «El siglo de las viudas impresoras y mercaderas de libros: el XVII novohispano», R. MEDINA (comp.), *Viudas en la historia...*, 115-146; VICENTE, «Textual Incertainties...», 183-195.

52. C. LÓPEZ BELTRÁN, «Empresarias y herederas: Viudas de la élite de la Ciudad de la Paz en Charcas, Siglo XVII», M. RAMOS MEDINA (comp.), *Viudas en la historia...*, 153.

53. Els protocols notariais escrutats ens han permès veure que, mentre que algunes firmes tenien una cal·ligrafia molt infantil, d'altres denotaven trets d'elegància, desimboltura i un traç de polida fermesa.

54. En una lluita ferotge entaulada per Catalina Pizarro amb l'objectiu de defensar els seus drets i poder continuar ocupant-se personalment dels negocis del marit finat i lliurar-se de la tutela dels seu gendre, Francisco Tellechea, la dona mostrava tota la seua irritació quan era titllada de poc entesa en els negocis: «como albacea e interesada no se me puede privar de la intervencion en todos estos negocios, bien sea por mí si lo entiendo o nombrando por mi cuenta y no de la testamentaria un sujeto que me ilustre y me haga comprender las cosas pero la primera parte de este bello razonamiento parece haberlo discuido [Tellechea] con el único fin de que a su sombra pudiese con más disimulo graduarme de ignorante». AGNA, 1788, Sucesiones 5342, Testamentaria de Don Manuel Caviedes, 1788, 226-234.

55. SOCOLOW, *Los mercaderes del Buenos Aires...*, 51.

56. Expressió autòctona per anomenar el comerç d'exportació i importació.

57. AGNA, Hacienda, 1788-1791, 33-4-55, 41, 11039.

tenia autorització per exercir el comerç ja que era funcionari de la Reial Hisenda.⁵⁸ També Maria Mercedes Sarasa⁵⁹ prestà el seu nom al cònjuge, emparant-se en la protecció legal de què gaudien les dones.⁶⁰ Si en alguns casos es podria entendre que la dona funcionava com un instrument del marit, també és factible pensar que el matrimoni tenia interessos comuns i, fins i tot, que practicaren una espècie de divisió del treball.⁶¹

Sovint, les vídues hagueren d'entrar en els negocis de manera precipitada i, fins i tot, de manera forçada. Després de la mort d'un comerciant de renom, era habitual que es produïra un remolí familiar alhora que social i econòmic, ja que s'havia d'indagar quin era l'estat del circuit comercial que havia manejat el difunt i de les cases que formaven part de l'entramat comercial. Una situació d'aquest tipus, atzarosa i no prevista, obligà que algunes d'aquestes dones adquiriren un comportament mercantil. Aquest sembla haver sigut el cas de María Josefa Lajarota en l'assumpció del negoci del marit Agustín C. De Aguirre. De sobte, aquesta vídua s'adonà que Clemente de Echenique, oncle i apoderat del finat, devia a la testamentària les resultes del cobrament d'una factura d'efectes de Castella per la suma de 35.736 pesos, procedent de transaccions efectuades a Potosí.⁶² Això sense comptar amb el deute que tenia Don Correa Morales per valor de 5.500 pesos per una partida de cuirs,⁶³ entre tantes altres lliurances de les quals s'anava assabentant la dona amb el pas dels dies. El mateix succeí a

58. A. BENTANCUR, *Don Cipriano de Melo, Señor de fronteras*, Montevideo, Arca, 1985, 1-12.

59. A l'Archivo General de la Nación de Uruguay s'ha pogut comprovar com alguns dels negocis fets per la dona havien sigut registrats al seu nom, quan en realitat eren propis del segon marit, Don Josef María del Pino: «Que con motivo de haber tenido el Sr. Don Josef María del Pino, mi esposo actual, íntima correspondencia de amistad con el difunto mi marido Dn. Casimiro Francisco de Necochea; de la franqueza y confianza consiguiendo que siempre tuvo en mi casa, y de otras causas reservadas y justas que concurrían y le retraían para apersonarse por sí a verificar las compras públicas que luego especificaré, quiso que prestándome Yo a efectuarlas para él en cabeza mía, procediese». AGNU, 1789-1790, núm. 30.

60. Per les *Leyes de Toro*, la dona no tenia cap responsabilitat si existia un deute; ni tan sols en el cas que ella l'haguera contret es podien confiscar els béns per satisfer-lo, ni menys encara empresonar-la. La interpretació que en fa Ots Capdequí és que a la legislació de les Índies no hi havia preceptes específics relatius a la capacitat jurídica de les dones hispanoamericanes al dret d'obligacions, presumint-se vigents els que ho eren en el dret peninsular. *Novísima Recopilación*, tom IX, títol I, llei XII, 305-306; OTS CAPDEQUÍ, «El sexo como circunstancia...», 209-210.

61. Gabriela Dalla Corte diu de la dona de Jaime Alsina que «Francisca Ambroa participà activament en el món mercantil. A més de cuidar dels esclaus que acabaven d'arribar de l'Àfrica i dels criats, aprofità la intermediació de Jaime Alsina per sol·licitar a altres comerciants que li enviessin vares de tela, draps i efectes per vendre a la botiga i satisfer les necessitats de casa seva». G. DALLA CORTE, *Vida i mort d'una aventura al Riu de la Plata. Jayme Alsina i Vergés, 1770-1836*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, 167. Aquesta situació no era molt distinta d'altres llocs d'Hispanoàmerica. Per exemple, en el cas de Quito, on, segons Cristiana Borchart, al final del segle XVIII l'extensió de la societat conjugal als negocis degué ser bastant comú. BORCHART, «La imbecilidad y el coraje...», 174.

62. AGNA, 1805, lligall 36.

63. AGNA, 1800-1801, 244-245.

María Catalina de Herrera, que es veié immersa en una sèrie de presentacions judicials per cobrar una obligació a favor del seu finat espòs, Don José de Andonategui.⁶⁴ De manera que, en alguns casos, la defensa del patrimoni era el punt de partida de l'activitat comercial i de l'usdefruit dels circuits econòmics que havia controlat el cònjuge. Altres vegades, les vídues optaren per donar poders a un comerciant *del giro* tal com el 1793 féu Juana Maria Ximénez, vídua de Don Juan de Echenique, que nomenà el conegut Don Francisco Antonio Maciel perquè la representara.⁶⁵ Tanmateix, anys més tard, la vídua demostrà que podia encarregar-se dels negocis o, si més no, intentar-ho, ja que el 1804 registrà pel seu compte i risc un embarcament d'or per a Veá Murguía i Lizaur, a la Península.⁶⁶

Unes poques dones —només constituïren el 3% de les comerciants— actuaren en el comerç com a intermediàries, potser amb l'objectiu de minimitzar els riscos del tràfic. Aquest era el cas de Manuela Gómez, que, el juliol de 1802, remeté a compte i risc de Don Gabriel Joseph de Fresno, per lliurar al mateix Fresno (del comerç de Cadis) uns 10.000 pesos en 625 doblons.⁶⁷ Un mes després tornà a remetre a nom del mateix comerciant uns altres 4.000 pesos en 250 doblons, que des de Xile enviava al germà de Don Gabriel, Don Juan Antonio Fresno.⁶⁸ Tanmateix, les comerciants de la mostra analitzada foren més gestores que no pas intermediàries (quadres 2 i 3). Això tingué a veure, probablement, amb el fet que algunes desconfiaven dels marmessors i dels socis i, fins i tot, dels mateixos familiars. En donen compte diversos casos. Mercedes Sarasa tenia problemes amb el seu soci i, el 1805, era alertada pel seu compare a Lima de la inescrupolositat de Larravide, tot aconsellant-la «*A mi me parece comadre que [...] basta ya de contemplaciones, basta de comedimientos*».⁶⁹ Catalina Pizarro pledejà contra el seu gendre durant anys per aconseguir el control dels negocis després de la mort del seu espòs, convençuda que Tellechea només pretenia obtenir beneficis a costa seua.⁷⁰ Juana Narbona entaulà un plet contra el gendre José Antonio Ibáñez, al·legant que els comptes que li feia estaven «*llenas de vicios y defectos, las repruebo*».⁷¹

De la mateixa manera com el coneixement familiar i la confiança prodigada pels parents i amistats proporcionaven certa personalització dels negocis i havien sigut una pràctica habitual dels barons, aquests mecanismes foren tant o més utilitzats per les dones que no desestimaven la possibilitat de pactar amb els seus homòlegs servint-se de vincles constituïts.⁷² Així veiem com Maria Nicolasa Fretes

64. AGNA, IX, 37-1-3, lligall 113.

65. AGNA, Registro de Escribano (1792-1793), 4.

66. AGNA, Real Aduana (1803-1804), Registro de Navíos, IX, 10-4-7.

67. AGNA, Real Aduana, 1802, IX, 10-4-6.

68. AGNA, Registro de Navíos, 1785, IX, 43-6-9.

69. Carta d'Antonio Álvarez de Villar, escrita des de Lima a María Mercedes Sarasa, datada el 26 d'abril de 1805. AGNU, Escribanías de Gobierno y Hacienda, capsà (1789 a 1790), núm. 30.

70. AGNA, Sucesiones, 5342, Testamentaria de Don Manuel Caviedes, 1788, 183-184.

71. AGNA, Tribunales, IX-41-4-2, exp. 8 i 9 (1774-1782).

72. Sobre això, Tarragó explica que «La ligazón de estas redes parentales a la actividad empresarial caracterizaban también el comportamiento de estos sectores. En esta etapa de la

embarcà a Cadis per compte i risc del seu parent, el Dr. Juan Pablo Fretes, veí de Madrid;⁷³ María Catalina de Herrera remeté la seua càrrega per compte i risc d'Eusebio Herrera, oficial de Secretaria del Despacho Universal de Indias;⁷⁴ Doña Inés Duran féu pactes comercials amb la seua germana Martina Duran, resident a la Corunya,⁷⁵ i Margarita Navarro es beneficià del seu parentesc amb Don Luís Francisco Navarro,⁷⁶ un comerciant reconegut en el circuit mercantil, que, al seu torn, se serví del seu fill Don Manuel Tomàs Navarro.

L'eixam de vincles excedia, sens dubte, els límits de la unitat familiar. Així, María Mercedes Sarasa, vídua de Don Francisco Casimiro Necochea, se serví d'un dels recursos més preuats per a un comerciant com era la cadena comerciant del difunt. Això suposava un entramat de relacions i de connexions que articulaven una intricada xarxa de parents, socis, paisans i agents.⁷⁷ Aquesta situació conferia també un alt grau de solidaritat dins de la comunitat mercantil.⁷⁸

Una cosa corrent entre aquestes comerciants era la multiplicitat de negocis.⁷⁹ Així, Manuela Gómez, la vídua de Cortina, no només exportava metalls en gran quantia, sinó que també regentava una botiga al carrer de las Mercedes.⁸⁰ Altres dones que participaren en el gran comerç cercaren guanys complementaris per mitjà del lloguer de propietats urbanes i/o l'arrendament de terres, entre altres activitats rendibles.⁸¹ Aquest fou el cas de Mercedes Bello, que compensà les

historia de América no existían estructuras contractuales que regularan la cooperación a largo plazo para la organización de los negocios». G. TARRAGÓ, «Elite, parentesco y comercio en Santa Fe en el siglo XVIII», *Anuario* 16, 1993-1994, 175-187.

73. AGI, Buenos Aires, 581, 1795.

74. AGI, Buenos Aires, 580, 1793.

75. AGI, Buenos Aires, 581, 1794.

76. AGI, Consulado, 930, 1795.

77. En un treball interessant sobre xarxes, Z. Moutoukias enumera una sèrie d'individus lligats a l'activitat comercial que conforma allò que l'autor ha identificat com a «trama de vínculos», i en distingeix tres nivells: «a) relaciones con “empresarios” subalternos —pulperos, patrones de lancha, fleteros, capataces, etc.— en el que aparecía un conjunto abigarrado de lazos verticales —protegidos y amigos, paisanos, clientes, criados, etc.; b) relaciones entre pares —otros comerciantes, funcionarios, etc.— entre los cuales se destaca el espectro más estable de vínculos —aliados y consanguíneos (en particular colaterales), amigos y allegados, compadres—; c) el círculo más íntimo de vínculos surgidos de la familia y el matrimonio —padre/hijo, suegro/yerno, hermanos». Z. MOUTOUKIAS, «Redes, autoridad y negocios: racionalidad empresarial y consenso colonial en Buenos Aires (Segunda mitad del siglo XVIII)», 1992 (mimeo), 18-19.

78. TARRAGÓ, «Elite, parentesco...», 175-187.

79. GELMAN, *De mercachifle a gran comerciante...*, 31-35.

80. Informació extreta de la «Razón de todas las tiendas, almacenes de mercancía que hay en la capitab. AGNA, IX, 4-7-4, lligall 4, núm. 27.

81. També hi hagué dones comerciants que s'endinsaren en activitats financeres. Entre aquelles que, a més del comerç, es dedicaren a prestar diners amb interès (en ocasions quantitats importants) trobem M. Josefa Lajarrota (3.000 pesos el 1794, 12.000 pesos el 1796), Isabel Hill o Gil (4.000 pesos el 1802), Rita Dogan (6.000 pesos el 1797), María Serapia de la Mata (1.300 pesos el 1791 i 7.000 pesos el 1801), Rosa de la Quintana (1.000 pesos el 1799), María Clara Zavala (uns 1.587 pesos el 1799), María de Herrera (2.178 pesos el 1782), Mercedes Sarasa

pèrdues de l'activitat mercantil amb el lloguer d'habitatges,⁸² o el de Maria Mercedes Sarasa, que arrendà dues de les seues propietats.⁸³

Un altre mitjà d'obtenir recursos a través del comerç consistia a optimitzar la societat conjugal.⁸⁴ Maria Ignacia Agüero i el seu espòs, Fernández de Agüero, havien comprovat que una bona manera de generar més dividends era repartir-se els negocis, de forma que es produïa una mena de divisió del treball entre els cònjuges: la dona s'encarregava tant de l'exportació de «*frutos del país*» com de rebre carregaments, és a dir, es responsabilitzava de les «*operaciones como si él lo hiciera puesto que está [ell] pronto a viajar a los Reinos de España*».⁸⁵ Un altre cas semblant és el de Francesca Pintos, casada amb Bartolomé Duran, que es dedicà al tràfic i manejà amb solvència les transaccions mercantils, mentre el seu espòs cobria les operacions al Paraguai.⁸⁶ De fet, la major part de les dones de grans comerciants comptaven amb autoritzacions a llarg termini per fer transaccions mentre els cònjuges tancaven altres negocis en altres llocs. Així, Xavier de Riglos, decidit a comerciar al Potosí, signà un poder que facultava Doña Juana Nepomucena de Lezica perquè s'encarregara dels negocis durant dos anys, que era el temps estimat per liquidar els seus assumptes.⁸⁷ Francisca Ambroa també el rebé de Don Jaime Alsina y Vergés: una unió amorosa on es fonien també els assumptes econòmics de la parella.⁸⁸ Això explica que la dona registrara pel seu compte i risc pesos forts en plata per ser lliurats a Barcelona i, a la mateixa fragata correu *San Antonio de Pádua*, assortida a Montevideo, el

(1.686,4 pesos el 1808). Així mateix, algunes comerciants de la mostra eren propietàries d'embarcacions amb què havien fet operacions de compravenda o que també les usaven en el tràfic. Aquest era el cas de: Isabel Jill o Gil (1778, una llanxa), Juana Narbona (1785, una llanxa), M. Mercedes Sarasa (1805, una fragata i una goleta). AGNA, IX, Registro de Escribanos (d'ara endavant R.) 5, 1794, 6, 1796, f. 18v.; R. 4, 1802-1803; R. 1, 1796-1797; R. 1, 1790-1791; R. 1, 1800-1801; R. 7, 1798-1802, f. 58 i v.; R. 3, 1799, f. 60; R. 5, 1782, f. 70; R. 4, 1808, f. 336; Escribanías de Marina, t. 2, IX, 49-3-3; AGNU, Administrativo, llibre 95, Entradas de Ultramar, anys 1805-1810.

82. El seu nom apareixia a l'empadronament d'estrangers residents a la ciutat de Buenos Aires de 1807, llogant habitacions a cinc portuguesos, un dels quals era José Pinto, a qui s'identificava com a «marinero del barco de dicha señora que se encuentra enfermo y se va a mudar al dicho barco que tiene en Las Conchas». Text procedent de l'«Empadronamiento de los extranjeros residentes en la ciudad de Buenos Aires en el año 1807», *Documentos para la Historia...*, 1919, tom XII, 264.

83. AGNU, 1789-1790, t. I, capsa 8.

84. Al seu treball sobre Francisco Antonio de Belaustegui, un dels grans comerciants del període, Caula fa especial referència al paper econòmic exercit per l'esposa, Doña Melchora Rodríguez, amb qui compartia funcions de direcció empresarial, segons l'autora. De fet, la muller participava activament en la carrera mercantil de l'espòs redactant cartes comercials. E. CAULA, «Negocios y estrategias de una red mercantil a comienzos del siglo XIX», *Empresarios y empresas en la historia argentina*, Buenos Aires, Universidad Argentina de la Empresa, 2002, 167.

85. AGNA, R. 6, 1796.

86. AGNA, 1794-1797, R. 73, f. 20-22.

87. AGNA, 1788, R. 6.

88. DALLA CORTE, *Vida i mort d'una...*

seu espòs registrara una quantitat semblant de pesos forts en plata per compte i risc d'un veí de Màlaga.⁸⁹

En altres ocasions, s'establia, per al funcionament del negoci, un acord informal entre els membres de la família que no necessàriament compartien el nucli familiar, com succeïa amb els germanes Durant, que dividien entre elles els esforços i les activitats.⁹⁰ Així mateix, mentre Martina, la germana que l'abril de 1772⁹¹ s'havia instal·lat amb el seu espòs a la Corunya, enviava «*efectos de Castilla*» a Montevideo, la seua germana Inés regentava, juntament amb el seu espòs, un xicotet comerç de gèneres en aquesta ciutat.⁹² Les germanes tenien una espècie de tracte pel qual cadascuna d'elles tenia una funció específica: col·locar mercaderies en el mercat americà, la que estava a la Península, i posar el seu treball, l'establerta a Montevideo, remetent posteriorment els beneficis dels efectes venuts.⁹³

Utilitzar el poder polític del cònjuge per al propi benefici fou un altre dels recursos de les dones involucrades en l'activitat mercantil. Açò no significava només aprofitar els contactes adquirits al llarg d'una trajectòria política, sinó que també suposava uns coneixements molt precisos i valorats, per exemple, sobre les últimes disposicions i reglamentacions reials, sumant-ho a una certa protecció burocràtica per operar lliurement. En termes pràctics, per exemple, garantien recuperar les vendes fiades, poder aconseguir millors preus a l'hora de contractar nolis per portar fruits al port o obtindre certes concessions a canvi d'acords comercials com a pagament de favors. Entre altres beneficis no menys sucosos, també suposava la possibilitat de tindre una cadena de dependents i corresponsals i la seguretat de comptar amb una bona defensa davant d'un revés en els negocis. Aquest sembla haver sigut el cas de María Francisca Alzáybar,⁹⁴ casada

89. AGI, 1795, Buenos Aires 581.

90. Eren filles de Manuel Duran i María Pérez i descendents del segon grup de pobladors canaris que arribà a Montevideo el 1729. APOLANT, *Génesis de la familia...*, t. I, 87, 393-397.

91. Martina s'havia casat amb el tinent del regiment de Mallorca, Francisco Herrero i Morales, el qual, el 1769 al·legà problemes de salut per romandre a Amèrica, tot sol·licitant se l'agregara a la plaça de Montevideo en grau de capità. La seua gestió no reeixí i hagué de regressar a Europa, emportant-s'hi la família. APOLANT, *Génesis de la familia...*, t. I, 395.

92. Inés Duran contragué núpcies amb Don Miguel Ignacio de la Quadra, el 1761, segons Apolant, «en noviembre de 1759 [havia format] una sociedad para “poner y abrir una tienda de diferentes géneros”». Al cens de 1769, hi figura entre els habitants de la ciutat amb la seua dona i set esclaus. *Padrón Cabildo*, 61. APOLANT, *Génesis de la familia...*, t. II, 1272.

93. AGI, 1793, Buenos Aires 580.

94. Doña María Francisca de Alzáybar era filla de Juan i neboda de Francisco Alzáybar. Segons Apolant, havia arribat el 1755 com a polissó, sense llicència, cosa que costà una causa al capità de la nau en què viatjà a Montevideo juntament amb una cosina i una criada, allotjant-se a casa del seu oncle Francisco. Fou de tal magnitud el conflicte que hi generà que a Madrid es resolgué: «prenderlas y mandarlas de tornavuelta en cualquier navío, las medidas no habían dado resultado sea porque inmediatamente a su arribo (se) internaron tierra adentro o porque el mismo paisanaje de los mismos, o vecinos, las ocultaron». També figura que, un mes abans del casament i de l'arribada, se l'adjudicaren terres reialenques. D'altra banda, Apolant

amb José Joaquín de Viana, que posseïa càrrecs de cavaller de l'Ordre de Calta-rava i havia sigut primer governador, comandant general de Montevideo i mariscal del camp dels Reials Exèrcits. Per raó dels càrrecs del seu marit, era coneguda en el món del comerç sota el malnom de *La Mariscala*.⁹⁵ Qui també aprofità molt bé les relacions del seu espòs funcionari fou María Antonia de Achucarro, vinculada a l'exportació de cuirs i metalls (or i plata).⁹⁶ Era vídua de Melchor de Viana, mort el 1706, cosí de José Joaquín i administrador de Correos de Montevideo, conegut també per haver integrat el Cabildo com alferes reial, a més de posseir extenses propietats entre les quals hi havia dues estances.⁹⁷ Però, a més a més, aquesta comerciant estava emparentada amb Juan de Achucarro, alcalde *de primer voto* en aquella ciutat portuària.⁹⁸ Sembla ser que María Antonia estava entrenada en la utilització de les influències i en la mobilització de recursos i d'agents, fent allò que havia fet el seu espòs, el qual, per cert, estigué involucrat en un plet sorollós a causa de la seua condició de funcionari.⁹⁹ Com elles, Mauela de Arthecha,¹⁰⁰ esposa del comerciant i vocal del Consolat Manuel de Arana,¹⁰¹ també sabé treure profit de la posició del seu marit, d'igual manera que María Ignacia Paredes, esposa de Juan Bautista Baso, emparentat alhora amb Perdo Antonio Paredes, oficial de la Secretaria del Virregnat.¹⁰²

Les activitats de tipus econòmic no foren les úniques que feren les dones, ja que, a més d'aquestes, continuaren fent-se càrrec de l'administració de les tasques domèstiques vinculades a l'alimentació, la cura, la cria i l'educació dels xiquets.

assenyala que en el testament «José Joaquín de Viana dejó constancia de que su mujer había aportado al matrimonio en dote 1.000 yeguas y 6.000 cabezas de ganado a cuenta de 30.000 pesos que por vía dotal le tiene ofrecido D. Francisco Alzáybar, su tío». Doña Francisca morí vídua el 5 de febrer de 1803, amb 70 anys d'edat. APOLANT, *Génesis de la familia...*, t. II, núm. 322, 944-945.

95. Tenia, a més a més, altres beneficis; el 1796 es concedí una pensió de viduïtat «a la sra. viuda del Mariscal del Campo José Joaquín de Viana». AGS, Contratación, Guerra, 7229, exp. 69/1796, 352-355.

96. AGI, Correspondencia de Particulares, Buenos Aires, 149.

97. APOLANT, *Génesis de la familia...*, t. II, núm. 408, 1158.

98. AGI, AHN/Consejos (1753/1768), 20410, expediente 1.

99. Don Melchor de Viana estigué implicat en la complexa negociació d'esclaus en què havien intervingut un bon nombre de persones, totes vinculades entre elles. Don Melchor de Viana, l'administrador de correus, era acusat pel capità Antonio Juan de Acuña (el portuguès arrestat el 1784 en arribar al port de Montevideo) de deure-li els beneficis d'una transacció. L'operació en qüestió havia sorgit de l'autorització per importar unes 300 «piezas» procedents del Brasil i destinades a un productor d'anyil a Salta. En aquesta ocasió, Viana havia prestat el seu nom fins i tot per a la compra de la nau a Bahía, com a part del negoci emprès. MOUTOUKIAS, «Redes, autoridad...».

100. Doña Manuela era la filla de Mariana de Torrezuri i de Nicolás Arthecha. FERNÁNDEZ DE BURZACO, *Aportes biogenealógicos...*, 175.

101. Don Manuel de Arana, nascut a Guernica, era fill de Manuela de Torrezuri i de Juan de Arana, i contragué núpcies amb Manuela de Arthecha, amb qui tingué set fill. Va testar el 21 de juliol de 1780 i el 17 d'octubre de 1808. FERNÁNDEZ DE BURZACO, *Aportes biogenealógicos...*, 130.

102. AGI, 1791, Secretaría de Guerra, 7077, expediente 50, 319.

Per exemple, María del Carmen Mármol es desenvolupava en l'activitat comercial sense deixar de cuidar la seua família. Així, el 1794 la dona apareixia despatxant la seua càrrega a *La Prosperidad*, assortida en el port de Montevideo i pròxima a regressar a Màlaga amb escala a Cadis; en el transcurs d'aquest mateix any, Mármol denunciava Gomensor, un patró de llanxa, i s'iniciava en un plet judicial per l'incompliment d'aquest en una contracta per al trasllat de cuir al port. A la presentació, la dona admetia que «yo tenía acopiadas algunas producciones con el objeto de aumentarlas para retirarme al sosiego y tranquilidad de mi casa en este vecindario, debiendo consideración a la larga familia que me es forzoso anualmente abandonarla».¹⁰³ En aquest sentit, s'explica l'existència d'una *identitat ambigua* entre aquestes dones a què es refereix Marta Vicente quan estudia la identitat de les empresàries de Barcelona a finals del segle XVIII. Segons aquesta historiadora, aquestes dones reclamaven, d'una banda, un lloc en l'espai públic del comerç i, de l'altra, s'adcrivien a l'ideal de dona respectable i responsable dels assumptes vinculats a la vida domèstica de la família.¹⁰⁴

Conclusions

En el període que transcorre entre els anys 1776 i 1810, hi ha, com a poc, quaranta-huit dones que efectuaren negocis mercantils —sobretot d'exportació (el 76% d'elles) i, en especial, de metalls i derivats de la ramaderia—, configurant en algun moment el 19% del total de comerciants de l'àrea *rioplatense* dedicats al comerç transatlàntic. En quasi la seua totalitat, actuaren com a agents mercantils, tot i que una minoria foren només intermediàries (un 3%). Si bé aquestes dones, vinculades al selecte grup dels comerciants del gran comerç, poques vegades assoliren el protagonisme dels hòmens, no es pot ocultar la seua existència. La gran majoria d'aquestes comerciants només actuaren un sol cop (69% d'elles). Aquest alt percentatge de participació femenina ocasional fou causat per diverses circumstàncies. En primer lloc, per la limitació de la llei, ja que jurídicament no se les considerava comerciants (tot i que les restriccions jurídiques de les dones casades i vídues no foren un problema insuperable o un impediment perquè comercialitzaren). També fou causat per la pràctica d'actuar com a apoderades o prestanoms dels seus marits i, òbviament, hi pesaren també les conjuntures. A més a més, alguna d'aquestes dones no es dedicaren exclusivament al comerç oceànic, sinó que els seus negocis mercantils comprenien també l'interior del virregnat, transcendint, fins i tot, els seus límits.

Contràriament als hòmens —per bé que segurament no a tots— la major part de les dones es dedicaren a l'activitat mercantil durant les etapes de prosperitat comercial (1793-1796 i 1802-1804). És a dir, mentre que els comerciants es man-

103. AGNA, 1794, *Tribunales*, 121, 17.

104. M. VICENTE, «Comerciar en femení. La identitat de les empresàries a la Barcelona del segle XVIII», en aquest mateix número de *Recerques*.

tingueren com pogueren en el tràfic oceànic, mirant de superar els efectes de les guerres i de les crisis econòmiques, la major part de les dones optaren per retirar-se en les conjuntures més desfavorables (1797-1801 i 1805-1809). La clau del comportament mercantil de les dones sembla raure en l'aprofitament de la informació, les conjuntures favorables i, sens dubte, en un allunyament oportú dels negocis durant els anys de major inestabilitat. Per tant, considerem que les dones foren més conservadores i menys arriscades que no pas els hòmens a l'hora d'involucrar-se en el comerç ultramarí, probablement tractant de sospesar les característiques aleatòries d'un negoci lligat per si mateix a les fluctuacions dels mercats i a la incertesa en el transport de la càrrega. Això, de vegades, les inclinà a efectuar altres activitat, que si bé eren menys rendibles, també eren menys incertes, com ara la compra d'embarcacions, el lloguer d'habitatges i el préstec de diners amb interessos, alternativa que, d'altra banda, també fou corrent entre els hòmens del comerç.

L'aprenentatge de les qüestions de negocis s'iniciaven generalment dins de les famílies de tradició mercantil, d'ací que les dones i els hòmens reproduïren patrons de conducta similars als instituïts en el grup nuclear. En el cas de les vídues, la inserció en el comerç ultramarí segurament tingué més a veure amb la imperiosa necessitat d'assegurar la manutenció del grup familiar i defensar els seus béns que amb una actitud d'independència, per bé que algunes assoliren rivets de vertaderes empresàries. Casades i vídues utilitzaren les relacions i les estratègies necessàries per moure's en el circuit mercantil, és a dir, un eixam de xarxes socials que les permeté aprofitar els vincles i les connexions dels cònjuges lligats al comerç i, fins i tot, en alguns casos, al seu poder polític. Foren hàbils en diversificar els sectors del comerç i saberen alternar la participació en el mercat oceànic amb altres activitats mercantils, sense renunciar a les responsabilitats domèstiques.

La constatada participació de les dones dels estrats mitjans i alts de la comunitat del Riu de la Plata en el comerç transatlàntic fa pensar que, evidentment, existia una acceptació si més no oficiosa de les dones en el gran comerç, com a mínim en certes circumstàncies; aquest és un tema que, fins al moment, creiem que no ha rebut l'atenció que es mereix.

QUADRE 2
Registre d'entrada de mercaderes al Riu de la Plata, 1778-1810

<i>Any</i>	<i>A compte i risc de</i>	<i>Consignatari</i>	<i>Descripció de les mercaderies introduïdes</i>	<i>Destinatari</i>
1778	M. Josefa Cevallos	Juan Francisco Vea Murguía	tèxtils (gèneres del Regne)	M. Josefa Cevallos, « <i>ausente a su poder</i> »
1779	Margarita Echeverría	Agustín de Euba	merceria i tèxtils (gèneres del Regne i estrangers: França i Itàlia)	« <i>Todo extranjero y para entregar a Margarita Echeverría</i> »
1782	Rosa Bracho y Lecica	Vea Murguía	tèxtils i merceria (gènere del Regne)	<i>Para entregar a «Rosa Bracho y Lecica»</i>
1785	M. Francisca Alzáybar	Jerónimo Hijoxa	tèxtils (gèneres del Regne)	
1785	Petrona Espinosa	Francisco Díaz	merceria (gèneres del Regne)	Petrona Espinosa, de Montevideo
1785	Faustina Fernández	Juan José Lluel Arroyo	tèxtils i merceria (gèneres del Regne)	Faustina Fernández
1785	Faustina Fernández	Arrio	tèxtils i merceria (gèneres del Regne)	Faustina Fernández
1785	Manuela de Artechea	Josef Belaústegui	tèxtils i merceria (gèneres del Regne i estrangers)	Manuela de Artechea
1785	Petrona Aoiz	F. Borja y Lizaur	tèxtils (gèneres del Regne)	Petrona Aoiz
1789	María de la Rosa		<i>esclavatura</i>	María de la Rosa
1795	Juana M. Ximénez	Comerciantes de la Corunya	(gèneres del Regne)	José Riera
1800	Rosa Quintana	Vea Murguía y Lizaur	(gèneres del Regne)	Rosa Quintana

1803	Vda. de Necochea y Larravide		partida de negres	Conde de Premio Real
1804	Vda. de Necochea y Larravide	Ramón de Arteaga	(gèneres del Regne) <i>cabildo</i>	Vda. de Necochea y Larravide
1805	Gaspar Aguado	Gaspar Aguado	(gèneres del Regne i estrangers)	Vda. de Necochea y Larravide
1805	Pablo Barnestein	Pablo Barnestein	(gèneres estrangers)	Vda. de Necochea y Larravide
1805	José de Damas y Luque	Juan Fco. Vergara	(gèneres del Regne)	Vda. de Necochea y Larravide

Font: AGI, Buenos Aires, 580, 1793; 581, 1795; 582, 1804, Consulado, 899; Buenos Aires, 1790, 144; 1804, 149; AGNA, Registro de Navíos, IX: 43-6-1, lligall 56, 1778; Real Aduana, IX-10-4-6 (1802); Registro de Navíos, IX-43-9-11, lligall 104, expedient 4 (1793); IX-43-9-11, lligall 103, expedient 3 (1793); IX: 43-9-11, lligall 105 (1793); IX: 10-4-7 (1803-1804); IX: 10-5-1 (1805-1810); IX: 10-5-1 (1805-1819); XIII, 40-10-7 (1805); Real Aduana, IX: 10-4-6 (1802); Tribunales Comerciales 1803-1804, t. III, 7-3-3, lligall 5, núm. 337. Elaboració pròpia.

QUADRE 3
Registre d'eixides de mercaderies del Riu de la Plata, 1778-1810

<i>Ams</i>	<i>Consignataris</i>	<i>A compte i risc de</i>	<i>Destinació</i>	<i>Destinatari</i>	<i>Càrrega</i>	<i>Aforada a</i>
1793	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	4.000 xapes	p/d
1793	Francisca Ambroa	Propi	La Corunya	Franc. Puñadas	100 p. plata	
1793	Francisca Ambroa	Propi	Màlaga	José Milá de la Roca	10 a. llana carner	p/d
1793	M. Serapia de Mata	Manuel Sáenz	Cadix	Luis Gardezabal	20.000 p. plata	p/d a Lima
1793	M. Serapia de Mata	Ignacio Díaz Saravia	Cadix	Ig. Díaz Saravia	460 p. plata	
1793	Josefa Quintana	Propi	Cadix	Borja de Lizaur	1.000 p. plata	p/d Lima i Bs. Aires
1793	M. Catalina de Herrera	Eusebio Herrera	La Corunya	A. Muñiz Aranga, <i>«Entiar a Herrera sito en Madrid»</i>	6 pells o mantes de <i>zorrillos</i> i 2 de tigre	s/d, províncies interiors G: 3640
1793	Isabel Hill o Gil	Propi	Madrid	Pedro Galindo	500 p. plata	p/d Lima i Bs. Aires
1793	M. Luisa Almeida	Francisco González	Tresoreria Gral. de Correos de Madrid	Juan Fernández (agent)	96 p. en 6 doblons <i>«de plata de a 16»</i>	
1793	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	30 a. llana carner	p/d
1794	M. A. Pérez	Propi	Cadix	A. de Sierra	350 p. plata	
1794	M. A. Pérez	Propi	Madrid	Almarza/García	600 p. plata	
1794	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	4.000 xapes astes de toro	p/d
1794	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	16 a. llana carner	p/d
1794	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	8 a. llana carner	s/d
1794	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	915 <i>«cueros al pelo»</i>	p/d
1794	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	18 a. llana bruta, 4.000 xapes astes	

1794	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	4.000 xapes astes	p/d
1794	Inés Duran	Martina Duran	La Corunya	Alberto Pérez, «a disposición de Doña Martina»	200 p. plata	
1794	Inés Duran	Martina Duran	La Corunya	Alberto Pérez	156 p. plata	p/d
1794	Gregoria Módena	Propi	La Corunya	José Roxo	6 plomalls blancs i 48 «chicos»	s/d
1794	María Aguado	Propi	La Corunya	Capità de nau	3 caixes d'espelmes de sèu	s/d
1794	M. Carmen Mármol	Propi	Cadix	Merino y Zaldo	742 «cueros al pelo»	p/d
1794	Rita Dogan (Fragata <i>Ntra. Sra. de Gràcia</i> <i>i San Telmo</i>)	Diego Puitredón	Cadix	J. A. Martínez de Eguilar	32 a. llana de vicunya	s/d
1794	Rita Dogan (Fragata <i>Ntra. Sra. de Belén</i>)	Diego Puitredón	Cadix	J. A. Martínez de Eguilar	140 dotzenes de pells de xinxilla	s/d
1794	Agustina Lasala y Dromi	Propi	La Corunya	Llovet y Celices	85 p. plata	
1795	Francisca Ambroa	Propi	Barcelona	L. F. Navarro	1.600 «cueros al pelo»	p/d
1795	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	5 a. i 6 «libras velas»	s/d
1795	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	22 blocs amb 34 quintars sèu	s/d
1795	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	herba mate, pany de mans, de barba i aroves midó	s/d
1795	M. Nicolasa Fretes	Dr. Juan Pablo Fretes	Cadix	Dr. Juan Pablo Fretes	500 plomalls «chicos»	s/d
1796	M. Ignacia Paredes	Propi	Cadix	I. del Valle Osorio	33 dotzenes de «plumeritos»	s/d
1796	M. Ignacia Paredes	Propi	Cadix	I. del Valle Osorio	50 blocs amb 316 a. sèu	s/d
1796	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	204 cuiers	p/d
1796	Margarita Viana	Propi	La Corunya	Rodríguez	2 a. de llana	s/d
1796	Margarita Viana	Isabel Campana	La Corunya	Bernardo Alcalá		

1796	Margarita Viana	Propi	Cadix	Pascual Ruiz	24 pells de txajà	s/d
1796	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	10.000 xapes astes de toro	p/d
1796	María Inés Aguado	Propi	La Corunya	L. Sagastizábal	17 a. sèu	s/d
1796	Micaela Torrejón	Propi	Cadix	Pedro Richard	48 a. de llana bruta	p/d
1796	Manuela Enríquez Gojenola	Propi	La Corunya	L. Sagastizábal	304 p. en 19 doblons « <i>de a 16</i> »	
1799	M. Antonia Achucarro	Propi	La Corunya	Pedro i Manuela del Barco	300 « <i>cueros al pelo</i> »	p/d
1799	Manuela Yániz	Propi	La Corunya	Pedro Mes	6 caixons d'espelmes de sèu i 7 <i>pellones</i> de teixits de llana	s/d
1799	Mercedes Encalada			M. de Villa Palma	5 dotzenes de pells xinxilla	p/d
1799	María O. y Cabrera	Propi	Madrid	Josefa O. Cabrera	434 p. plata	
1802	Tomás Instúa	María Matiauda de la Peña	Cadix	J. Molinuelo, Srs. Marcó i Vergara	2.530 p. plata	p/d
1802	Tomás Instúa	María Pabón (per introduir a Córdoba del Tucumán)	Cadix	Pedro Bombi	4.000 p.	p/d Lima i Bs. Aires
1802	Manuela Gómez	Gabriel de Fresno	Cadix	Gabriel de Fresno	10.000 p. en 625 doblons de plata	p/d Lima i Bs. Aires
1802	Manuela Gómez	Gabriel de Fresno, remesos de Xile pel germà Juan A. de Fresno	Cadix	Gabriel de Fresno	4.000 p. en 255 doblons de plata	
1802	M. Josefa Lajarrota	Propi	Cadix	F. Borja Lizaaur	1.000 p. en 62 doblons de plata	
1802	Vda. de Aguirre i fill i Vda. de Necochea		Cadix		Partides de coure provinents de Xile	p/d
1802	Francisco Gamas	M. Teresa Barragán	La Corunya	Ignacio Manuel Rodríguez	400 pesos en 25 unces d'or	

1802	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	20.000 xapes	p/d
1802	María Thomás y Álvarez	Propi	Vigo	Ángel Rodríguez	2.352 p. en 147 dobl. « <i>plata de a 16</i> »	
1802	Vda. de Necochea y Larravide	Propi	La Corunya	Jayne Dolman y Batista	2.000 p. en 125 dobl. « <i>plata de a 16</i> »	
1803	Vda. de Necochea y Larravide per Berro y Errausquin	M. de Villa Palma, de Madrid	La Corunya	Pedro Llano	2.000 p. en plata	
1804	Vda. de Necochea y Larravide per Berro y Errausquin	M. de Villa Palma, de Madrid	La Corunya	Pedro Llano	545 « <i>cueros al pelo</i> »	p/d
1804	Vda. de Necochea y Larravide	M. de los Heros y José Larraiz	Cadix	Srs. Berro i Errausquin	19 fardell de cacau, de 3.226 lliures	p/d
1804	Vda. de Necochea y Larravide	Vda. de Aguirre i fill			1.392 p. en 87 doblons « <i>de a 16</i> »	p/d Lima i Bs. Aires
1804	Vda. de Necochea y Larravide, M. de Villa Palma, Edera i Francisco Berrio	Marcó, Vergara i companyia	Cadix	Nicolás de la Cruz	2.304 cuirs	
1804	M. Clara de Zabala	Propi	Cadix	Fray J. Torreyro	180 pells de llop marí i 1 de tigre	p/d
1804	Juana M. Ximénez	Propi	Cadix	Vea Murguía y Lizaur	480 p. or segellat	
1804	Clara Falcó	Propi	Barcelona	J. Carafí Fill	156 p. plata, 5 r.	
1804	Rita Portals y Alsina	Propi	Cadix	Gabriel Alsina	600 p. « <i>por venta de cordoncillo</i> »	
1804	Vda. de Necochea y Larravide	Vda. de Aguirre i fill	Cadix		1.393 p. en 87 « <i>doblones de plata de 16 cada uno</i> »	p/d
1804	Celedonia Salvanach y Wich	Margarita F. y Flaguer	La Corunya	Margarita F. y Flaguer	107 « <i>cueros al pelo</i> »	p/d
1804	Juana Selesa	Testamentària de F. Salvio Marrull	Barcelona	Thomás Marrull	2.500 « <i>cueros al pelo</i> » i 100 blocs de seu	p/d

1804	Juana Selesa	Propi	Barcelona	Thomás Marull	100 blocs de sèu	s/d
1804	Margarita Navarro	Propi	Cadix	L. F. Navarro	13.000 xapes	p/d
1804	M. Antonia Achucarro	Hereus de Barnechea	La Corunya	Marià Clara Otaola	96 p. en 6 doblons d'or «de a 16 pesos»	
1804	M. Antonia Achucarro	Del seu fill Fco. de los Santos	La Corunya	Manuela de la Bandeira	96 p. en 6 doblons d'or «a 16 pesos»	
1804	Juana Belgrano Pérez	Propi	La Corunya	Ramos Villamil	19 a. llana carner	p/d
1809	Vda. de Necochea y Larravide	Propi	Cadix		91 caixons de cascarilla i 18 de cacau Guayaquil	
1810	Vda. de Necochea y Larravide	Propi	Cadix		4.000 cuirs	
1810	Vda. de Necochea y Larravide	Propi	Cadix		23.003 cuirs	
1810	Vda. de Necochea y Larravide	Propi	Cadix		3.000 cuirs	
1810	Juana Selesa	Propi	Cadix		94 cuirs	

Font: AGI, Buenos Aires, 580, 1793; 581, 1795; 582, 1804, Consulado, 899; Buenos Aires, 1790, 144; 1804, 149; AGNA, Real Aduana, IX-10-4-6 (1802); Registro de Navios, IX-43-9-11, lligall 104, expedient 4 (1793); IX-43-9-11, lligall 103, expedient 3 (1793); IX, 43-9-11, lligall 105 (1793); IX, 10-4-7 (1803-1804); IX, 10-5-1 (1805-1810); IX, 10-5-1 (1805-1819); XIII, 40-10-7 (1805); Real Aduana, IX, 10-4-6 (1802). Tribunales Comerciales 1803-1804, t. III, 7-3-3, lligall 5, núm. 337. Elaboració pròpia.

Abreviatures: a. = arrova; * Bs. Aires = Buenos Aires; p/d = pagà drets; s/d = sense drets; p. = pesos

(*) Sobre les unitats de pes emprades a Hispanoamèrica i les seues equivalències, Romano assenyala que, per exemple, «4 arrobas equivalien a un *quintar*, és a dir, 45,940 kg. De la mateixa manera, setze unces d'or equivalien a una lliura, que representava 0,460 grams. L'autor recorda, a més a més, que a la pràctica americana s'usaven mesures locals de pes com ara «mulla (Ecuador), carga (Perú), fanega», que, segons el lloc, contenien distintes quantitats, per exemple, d'aroves. R. ROMANO, *Mecanismo y elementos del sistema económico colonial americano*. Siglos XVII-XVIII, Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 2004, 429.